

BAYKARA MECLİSİ'NDEN YANSIMALAR -Edebî Meclisler, Vâsıfı Etrafında Gelişen Olaylar 7-*

AHMET KARTAL **

REFLECTIONS FROM BAYKARA ASSEMBLY
-Literary Assemblies, Events Developing Around Vâsıfı
7-

Ö Z E T

Zeynüddîn-i Mahmûd-ı Vâsıfı tarafından Farsça olarak kaleme alınan Bedâyi' u'l-vekâyi', özellikle Türk kültür ve sosyal hayatına dair ihtiva ettiği geniş ve önemli bilgiler vesilesiyle dikkat çekmektedir. Bu yönüyle Türk kültür tarihi için çok önemli olan bu eserde, özellikle Mâverâünnehir ve Türkistân coğrafyasında değişik mekânlarda tertip edilip oluşturulan edebî meclislerin hüviyetini yansıtan, özelliğini ortaya koyan çeşitli meclislere yer verilmiş ve onların tasvirleri yapılmıştır. Bu çalışmada, Bedâyi' u'l-vekâyi'de yer alan, o dönem edebî meclislerine ışık tutan ve Vâsıfı'nın bizzat katıldığı meclislerin tercümesine yer verilecektir. Bu meclislerden biri, Semekand'm attarlar pazarında bulunan Mollâ-zâde-i Mücellid'in dükkânında düzenlenmiştir. Bu meclise dönemin önemli şairleri ile katılmışlardır. Diğerleri, Hâce Hâşimî tarafından tertip edilen ve yine dönemin önemli şairleri ile ileri gelenlerinin katılımcı olduğu meclislerdir. Ayrıca Mevlânâ İsmâuddîn-i İbrâhîm ve Vâsıfı-i Herâtî ile bunların öğrencileri arasındaki husumet ve ihtilafı konu edinen, bu ihtilaf ve husumet etrafında gelişen olaylara da yer verilmiştir. Burada Vâsıfı ve diğer şairlere ait Farsça, Arapça ve Türkçe şiirlerin varlığı dikkat çekmektedir. Bu şiirler arasında daha çok gazel ve kasideler yer almaktadır. Bunların bir kısmı yazılan nazirelerdir. Tarih manzumelerinin yanında manzum bir Arapça mektup da bulunmaktadır.

ABSTRACT

Bedâyi' u'l-vekâyi', written in Persian by Zeynüddîn-i Vâsıfı, draws attention especially with the extensive and important information it contains on Turkish culture and social life. In this work, which is very important for the history of Turkish culture in this respect, various assemblies reflecting the identity and characteristics of the literary assemblies, organized at different places, especially in Transoxiana and Turkistan, were included and described. In this study, the translation of the assemblies in Bedâyi' u'l-vekâyi, which shed light on the literary assemblies of that period and to which Vâsıfı personally attended, will be included. One of these assemblies was held in Mollâ-zâde-i Mücellid's shop, located in the herbalists' market of Semekand. The distinguished people and poets of the period participated in this assembly. Others are the assemblies organized by Hâce Hâşimî, and in which the important poets and distinguished people of the period participated. In addition, the events surrounding the enmity and conflict between Mevlânâ İsmâuddîn-i İbrâhîm and Vâsıfı-i Herâtî and their students were also included. The Persian, Arabic, and Turkish poems by Vâsıfı and other poets draws attention here. These poems are mostly ghazals and odes. Some of them are written nazires. Apart from the historical poems, there is also an Arabic letter in verse.

* Makalenin Geliş Tarihi: 20.10.2021 / Kabul Tarihi: 27.11.2021.

** Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (ahmetkartal38@gmail.com), Orcid Id: 0000 0001 8563 1589.

ANAHTAR KELİMELEER

Şiir meclisi, nazire, övgü şiiri, hiciv, tarih manzumesi, manzum mektup.

KEYWORDS

Poetry assembly, nazire, praise poem, satire, historical poem, letter in verse.

Giriş

Türkistân coğrafyası, Türk kültür ve medeniyetinin teşekkül ettiği, ilmek ilmek islenerek geliştiği ve tekâmüle ulaştığı önemli coğrafi mekânlardan birisidir. Zeynüddîn Mahmûd-ı Vâsîfî¹ tarafından 927/1520 yılında sultanlık tahtına çıkan Muzafferüddîn Sultan Muhammed Han'ın (öl. 939/1533), Nevâyî ve onun oluşturmuş olduğu meclisler hakkında kendine çeşitli hikâyeler anlatılmasını istemesi üzerine kaleme alınan *Bedâyi'u'l-vekâyi'*, bu coğrafyada var olan Türk kültür ve sosyal hayatına ait bazı bilgileri ihtiva etmesi yönüyle önemlidir. Hatıra türünde olan eserde, Vâsîfî'ye ve başka şairlere ait şiirler de bulunmaktadır. Tacikçe/Tacik Farsçası ile kaleme alınan *Bedâyi'u'l-vekâyi'*, yer yer sade, fasih ve çekici bir dile sahiptir. Özellikle olay ve hikâyelerin anlatıldığı kısımlarda sade bir nesir tercih edilirken âlim, sanatkâr ve hüner sahibi kişiler ile çeşitli mekân tasvirlerinde süslü ve sanatlı bir dil ve üslup kullanıldığı dikkat çekmektedir. Eserde yer yer Arapça veciz sözler ile ayetlere ve Türkçe şiirler ile iktibaslara yer verildiği görülmektedir. Vâsîfî bu eserinde bizzat kendi gördüklerini, arkadaşlarını, tanıdıklarını, Herât'ta yaşadığı ve Mâverâünnehir'e gitmek zorunda kaldığı süreçlerde şahit olduğu siyasî, kültürel, ilmî ve edebî hayatı anlatmıştır. Bunun yanında, bu bölgelerde yaşayan seçkin kimselerin şahit olup naklettiği çeşitli hikâyeler de eserde yer almaktadır (geniş bilgi için bk. Eraslan 2019: 768-769). Bu çalışmada, bahsedilen eserde yer alan Vâsîfî'nin âşik olmasının anlatıldığı bölümün tercümesine yer verilmiştir.

Bu çalışmaya konu olan bölüm, “در [ذکر] مدهوش شدن این فقیر دلشده زار از بادۀ عشق، “*Bu gönüllü yaralı fakirin (Vâsîfî'nin) Maksûd-ı Hammâr'ın aşk şarabından sarhoş olmasının zikri hakkında*” başlığını taşımaktadır. Burada önce Semekand'ın attarlar pazarında bulunan Mollâ-zâde-i Mücellid'in dükkânında bir araya gelen fazıllar ve şâirlerlerin oluşturduğu meclisten bahsedilmektedir. Dönemin önde gelen âlim ve şairlerinden Mevlânâ

¹ Zeynüddîn Mahmûd-ı Vâsîfî hakkında bilgi için bk. (Eraslan 2019: 759-763).

Melâlî, Vâsîfî-i Herâtî, Mevlânâ Emânî-i Horasanî, Mevlânâ Mahvî, Mevlânâ Nâdirî-i Semerkandî, Mevlânâ Şühûdî-i Semerkandî, Mevlânâ Dihekî, Mevlânâ Safâ, Mevlânâ Nûrî-i Nişâbûrî ve Mevlânâ İmâmî bu mecliste bulunanlardandır. Bunlar hem sohbet edip irticalen şiirler söylemekte hem de kendi aralarında şakalaşmaktadır. O sırada oradan geçen Hammâr-ı Maksûd'un çeşitli özellikleri vesilesiyle her biri ya kendi şiirlerinden ya da Sâhib-i Belhî, Mevlânâ Mahdûmî (Molla Câmî), Dîvâne-i Nişâpûrî ve Kemâl İsmâ'îl-i İsfahânî'nin şiirlerinden örnek beyitler okurlar. Akabinde Mevlânâ İsamuddîn-i İbrâhîm ve Vâsîfî-i Herâtî ile öğrencileri arasında vuku bulan husumet ve ihtilafı konu edinen ve bunun etrafında gelişen olayların anlatıldığı bir bölüm yer almaktadır. Bu olayın anlatımından sonra tekrar Vâsîfî'nin âşık olması olayına dönüş yapılmıştır. Akabinde Vâsîfî, Semerkand'dan ayrılarak Buhârâ'ya gider. Bundan sonra burada vuku bulan olaylar ile tanzim edilmiş meclislere yer verilmiştir. Bu bölümün tercümesi şu şekildedir (Vâsîfî 1349: 138-233):

Vâsîfî'nin Aşka Giriftar Oluşu

Bir gün **Semekand**²'in attarlar pazarında³ bulunan **Mollâ-zâde-i Mücellid**⁴'in dükkânında fazıllar ve şairlerle birlikte oturuyorduk. Ciltlenmiş bir kitabın yaprakları/sayfaları gibi dayanışma/uzlaşma şirazesine bağlanıp birbirimizle hem sohbet edip irticalen şiirler söylüyorduk hem de şakalaşma bayrağını samimiyet meydanına asıyorduk/dikiyorduk. Ansızın pazarın bir tarafından bağırma, gürültü ve velvele sesleri duyulmaya başladı. Bunun üzerine **Mevlânâ-zâde**

² Bugün Özbekistan sınırları içinde bulunan tarihî bir şehir. Özellikle Çin'den (İpek yolu), Türk ülkeleri ile Hindistan ve Afganistan'dan (Baharat yolu), Merv ile Buhara üzerinden, İran'dan gelen çok önemli ticaret yollarının kesişme noktasında yer aldığı için önemli bir kültür ve ticaret merkezi olmuştur (bk. Aydınlı 2009).

³ Burada bahsedilen pazar/çarşı, Emîr Timur'un, Semerkand'ın bir ucundan öteki ucuna kadar uzanan yaptırmış olduğu çarşı olmalıdır. Bu çarşının her iki tarafına, her biri arkalı-önlü iki bölümden oluşan dükkânlar yapılmış ve ticaret malları buradaki dükkân ve tezgâhlarda sergilenmiştir (Taka 20121: 125-126).

⁴ O dönemde, Semerkand'da bulunan attarlar pazarında kitaplara cilt yapan esnaflardan.

(Mollâ-zâde-i Mücellid): “Galiba **Maksûd-ı Hammâr** pazarda yürüyor. O, öyle bir gençtir ki onun cemalinin güneşi, güzellik gökyüzünün ve hoşluk feleğinin üzerine doğar. Lacivert feleğin güneşi, onun hem yüzünün kıskançlığından hem de yanağının oluşturduğu yakıcı ateşten/harareten dolayı gökyüzünün mavi yastığına koymuş olduğu başını kaldıramayan, titreyip terleyen bir hasta gibidir. Feleğin ayında ise onun vermiş olduğu ince gamdan ötürü bir titreme oluşmaktadır. **Calinus**⁵, bütün gece kâfura benzeyen yıldızlardan onun için akraş ilacı hazırlar. Onun hurma ağacına benzeyen uzun boyu, kendisini inzivaya çekilmiş zahitlere benzeten bir bağın köşesindeki servi gibidir. Sanki o, kendi aksinden su üzerine bir seccade atmış, yani dini/zühdü bırakmıştır. Gül ise onun kırmızı yüzünün aşkıandan, yaralı sinesinde tırnaklarını kana bulamıştır. Sanavber de onun boyunun endişesinden/üzüntüsünden yaralanmıştır. Onun amber kokulu saçının kıvrımından iz taşıyan Hutem miski⁶, derviş/yoksul görünümündedir ve kalenderî derviş gibi posta bürünmüştür. Yanaklarına sarkan ve sümbüle benzeyen saçı, kıvrım kıvrım olmuş yılan gibidir.” dedi.

Dostlardan biri: “Yâranın zihin deryasından sahile vuran maâni denizinin incileri, onun durumuna uygun düşecek şekilde eşsiz inci tanelerini saçsın.” dedi. Bunun üzerine **Semerkand**’ın meşhur şairlerinden **Mevlânâ Melâlî**⁷, o nazeninini boyu hakkında **Mevlânâ Sâhib-i Belhî**⁸’nin şu matla beytini yumuşak bir dille okudu:

ز قامت تو به عالم قیامت بر خاست
قیامتی است قدت، گر بود قیامت راست

⁵ Asıl adı Galenos olan, ancak İslam literatüründe Câlînûs diye şöhret bulan ve İslam tıbbını etkileyen ünlü Grek tabip ve filozofu (bk. Kutluer 1993).

⁶ Daha çok “Hitâ/Hitây” ve “Hatâ” olarak da anılan “Hoten/Huten”de yaşayan misk geyiğinin nâfesinde/misk kesesinde biriken kanın kurumasından elde edilen misk, güzel kokusu sebebiyle geçmişten günümüze insan hayatında önemli bir yere sahip olmuştur (geniş bilgi için bk. Kartal 2019).

⁷ Buhârâ sadatından olup Mîr Kelân’ın kardeşidir. Sebzvâr’da doğmuş, Şîrâz’da yetişmiştir (Şemseddîn Sâmî 1996: VI/4394; Hayyâmpûr 1372: II/873).

⁸ Şiirde maharet sahibi olan Sâhib-i Belhî, musikide de başarılı olup kendi bazı gazellerini bestelemiştir. Bunlardan Çâr-gâh ameli meşhurdur. Özellikle Hâce Selmân’ın sanatlı kasidesine yazmış olduğu cevap, onun istidadını göstermesi bakımından dikkat çekmektedir. Özellikle tamahkâr olması, halkın indinde itibarının azalmasına sebep olmuştur. Mezarı Belh’tedir (Nevâyî 2001: I/18, II/329-330).

Senin boyundan dolayı (bu) âlemde kıyamet koptu. Eğer kıyamet gerçekse, senin boyun bir kıyamettir.

Bu mazmun münasebetiyle **Vâsîfî**⁹'nin hatırına şu beyit gelmiştir:

قیامتى است قدت كآفتاب رويت هست
به قد نيزه و این از قیامت است نشان

Senin boyun kıyamettir; çünkü sen güneş yüzlüsün (yani senin güneşe benzeyen yüzün varsa o senin kıyamet olan boyundadır). Senin mızrağa benzeyen boyun, kıyametin nişanesidir.

Mevlânâ Emânî-i Horasanî¹⁰, o mümtaz, nazlı ve uzun boylu sevgilinin boyu için **Mevlânâ Mahdûmî (Molla Câmî)**¹¹'nin (Allah kabrini nurlandırın) şu beytini okur:

⁹ *Bedâyi'u'l-vekâyi'* kitabının yazarı olup döneminde kaleme aldığı "inşâ" ve "muammâ"larıyla tanınmıştır (hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Eraslan 2019: 759-763).

¹⁰ Muhtemelen Mîr Mîhçe diye meşhur olan Emânî'dir. Kâbil'in sadat ve suarasındandır. Hirevî (Herâtlı) olarak da anılmaktadır. Ekber Şah döneminde Hindistan'a gitmiş ve orada vefat etmiştir (Şemseddîn Sâmî 1996: II/1033; Hayyâmpûr 1372: I/88-89).

¹¹ İran edebiyatının son büyük ve çok eser kaleme alan şair, edip, sufi ve bilgini olan Mevlânâ Nûreddîn Abdurrahmân b. Nizâmuddîn Muhammed-i Câmî, aslında İsfahanlı bir ailenin çocuğudur. Babası Nizâmuddîn Ahmed, buradan Câm'ın Harcird kasabasına göçmüştür. Câmî, 22 Şa'bân 817/8 Kasım 1414 tarihinde burada doğmuştur. Câmî nisbesini ve mahlasını, doğduğu kasabanın bağlı olduğu Câm şehriden almıştır. Buradan Herât'a giden babasının yanında, Nizâmiye medresesinde okumuş; Ulug Bey zamanında Semerkand'a gidip orada Bursalı Kadı-zâde-i Rûmî'den, daha sonra Herât'ta Ali Kuşçu'dan riyaziye dersi almıştır. Böylece devrinin bütün ilimlerini öğrenen Câmî, yaşamış olduğu bir aşk macerasının sonunda, tasavvufa yönelmiş, Herât'ta nakşebendî tarikatı şeyhi Sa'duddîn-i Kâşgârî'ye intisap etmiş ve bu şeyhin kızıyla evlenmiştir. 1465'te tekrar Semerkand'e giden Câmî, burada Sultan Hüseyin-i Baykara (öl. 912/1507), Alî Şîr Nevâyî gibi sultan ve emirlerle dost olmuştur. Ancak bundan sonra Otrar/Fârâb ve Taşkend'de bir müddet kalmıştır. Özellikle tasavvufi olan irtibatı ve seyr ü sülukta almış olduğu merhaleler, onun bir şeyh olmasını gerektirirdi. Ancak o, kendisini tamamen ilme vermek için özellikle de kendine başkalarını irşat etmek salahiyetini görmesine engel olan alçak gönüllülüğü sebebiyle üzerine böyle bir vazife almamıştır. Ayrıca kaleme aldığı eserler vesilesiyle şöhreti ve itibarı artıp bütün İslam âlemine yayılan Câmî, 877/1473'te hacca gitti. Hac yolculuğu sırasında güzergâhında bulunan devletlerin başkanları tarafından büyük saygı ve hürmet görmüştür. Hatta Fâtih Sultan Mehmed, Câmî Halep'te iken ona çeşitli hediyeler göndererek onu İstanbul'a davet etmiştir. Ancak Fâtih'in gönderdiği

قامت نیزه و رخسار تو ای عشوه پسند
آفتاب است که گشته است یکی نیزه بلند

Ey işve-pesend / işvesi beğenilen! Senin boyun mızrak, yüzün ise bir mızrak gibi yükselen güneştir.

Tesadüfen o servi boylu, bir zamanlar bu nâ-murâd (yani Vâsîfî) ile arasında rekabet olan **Mevlânâ Tâhir-i Kannâd**¹², in dükkânına geldi ve oturdu. O an, **Mevlânâ Mahvî**¹³, nin hatırına şu beyit geldi:

قد تو عمر دراز است وه که پیش رقیب
نشسته ای و مرا نیم عمر کم شده است

Vay vay! Rakibin yanında senin boyun uzun ömür gibidir. Sen gelip oturduğunda ömrümün yarısı gitti.

Gözü, o delikanlının güzelliğine takılan **Vâsîfî**, onun iki kaşı arasında bir boşluk gördü. Bunun üzerine onun bu durumuna uygun gelecek şekilde zihin gemisinden şu beyit çıktı:

به چشم و خال میان دو ابرویش بنگر
مگر که بر سر آهوست مرغ در طیران

Onun gözüne, benine ve iki kaşının arasına bak. Sanki ceylanın başının üzerinde gezen kuşlar gibidir.

Mevlânâ Nâdirî-i Semerkandî¹⁴, **Dîvâne-i Nişâpûrî**¹⁵, nin şu beyitini okur:

elçi Halep'e vardığında Câmî, oradan Diyarbakır'a geçmiştir. Câmî, hac dönüşünde Hüseyin-i Baykara'nın kendisi için yaptırmış olduğu medresede ders vermeye başlamıştır. Bu arada Hüseyin-i Baykara ile Alî Şîr Nevâyî, Câmî'nin eserlerini yazdırmak için bazı hattatları görevlendirmişler, dönemin meşhur Bihzâd ve Kâsım Alî gibi ressamlarına da bu eserleri süsletmişlerdir. Fâtih gibi oğlu II. Bâyezîd de Câmî'ye yakın ilgi göstermiş ve mektuplaşmışlardır. Câmî'nin şiir, edebiyat nazariyesi, tasavvuf, tefsir, hadis, muamma, Arapça nahiv gibi birçok ilimle ilgili çok sayıda eseri bulunmaktadır (Ateş 1968: 392-393).

¹² O dönemde, Semerkand'da bulunan attarlar pazarında şeker imal eden ve satan esnaflardan.

¹³ Kaynaklarda Horasanlı ve Herâtî olarak anılmaktadır. Bazı kaynaklar ise Isfahanlı olduğunu belirtmişlerdir. Güzel bir fıtrata sahip olup ilimle iştilal etmiştir. Ancak eğitimini tamamlayamamıştır. Yaklaşık iki bin beyitten oluşan bir divanı vardır (Nevâyî 2001: I/89, II/406; Hayyâmpûr 1372: II/823).

¹⁴ Semerkandlı olup Hümâyûn Şâh döneminde Hindistan'a gitmiştir. 966/1558-1559 tarihinde vefat etmiştir (Şemseddîn Sâmî 1996: VI/4542; Hayyâmpûr 1372: II/907).

¹⁵ Fahrî-i Herâtî, kadim şairlerden olup şiir yazma yeteneğinin iyi olduğunu belirtmektedir (Alî Şîr Nevâ'î 1323: 161; Hayyâmpûr 1372: I/348).

ابروان دلکشش زاغان مشکین پیکرند
در تلاش افناده با هم بر سر بادام تر

Onun gönül çeken kaşları, siyah görünümlü kargalar gibidir. Siyah kargalar, beraber yeni/taze bademleri yakalama telaşındalar.

Mevlânâ Şühûdî-i Semerkandî¹⁶, şu beyti, **Semerkand**'ı buz kapladığında söylemiştir. Gerçekten bu beyit, latif/hoş bir şekilde delinmiş inci gibi meşhur olmuştur. O matla şu şekildedir:

ز بیخ شد آنچنان روی زمین آئینه چینی
که هر جا پای مانی خویشتن را سرنگون بینی

Yeryüzü, Çin aynası gibi buz tuttu. Her yer, Mânî'nin kendi ayakları gibi alt üst olmuş görürsün.

Mevlânâ Dihekî¹⁷; “Ey dostlar! Siz o nazenin ayva tüyünden, misk kokulu beninden, amber kokulu kıvrım kıvrım olan saçından ve kâkülünden gafilsiniz” diyerek şu beyti okur:

همی گفتم که خال او بلای جان مردم شد
ز خط شد فتنه ای پیدا که او خود در میان گم شد

Onun beninin, insanın canının belası olduğunu söylemiştim. Onun ayva tüyleri arasında öyle bir fitne oluştu ki oluşan o fitne, ayva tüyleri arasında yok oldu gitti.

Ayrıca **Mevlânâ Mahdûmî** (Molla Abdurrahmân-ı Câmî)'nin şu beytini de okur:

¹⁶ *Ferheng-i Suhnevârân*'da İsfahân'da yetişen ve Horasanlı ya da Sebzvârî olduğu nisbesinden anlaşılan bir Şühûdî yer almaktadır. Ayrıca Lâhicî olup Sultan Ya'kûb'un şairlerinden olan başka bir Şühûdî'den de bahsedilmektedir (Hayyâmpûr 1372: II/523).

¹⁷ Mevlânâ Dervîş Muhammed-i Dihekî, IX./XV. asrın sonlarında Batı İran'da yaşamıştır. Kazvîni olup dokumacılıkla iştigal etmiş, bahçelerinin geliriyle ailesini geçindirmiştir. Hekîmşâh Muhammed-i Kazvîni, onunla birçok defa görüşmüştür. Hatta *Mecâlisü'n-nefâ'is* tercümesinde onun dünyaya önem vermeyen biri olduğunu kaydetmiştir. Akkoyunlulardan Sultan Ya'kûb (883/1478-896/1490) onunla görüşmüş ve şiirlerini takdir etmiştir. Ancak biraz “deli gibi” olan Dervîş Muhammed, ondan hiçbir şey kabul etmemiş, ancak onun bahçelerini vergiden muaf tutmasını istemiştir. Hekîmşâh Muhammed-i Kazvîni, onu yaşlı bir insan olarak tasvir ettiği için onun IX./XV. asrın sonlarında öldüğü tahmin edilmektedir. Alî Şîr Nevâyî, Horasan dışından kendisine gelen şiirler arasında en güzellerinin Dervîş Muhammed'in şiirleri olduğunu belirterek onun sanat yönünden değerini vurgulamaktadır (Ateş 1968: 446-447; Kartal 2019a: 647-652).

چيست آن زلف سیه پیش رخت کافروخته است
شهر جبریل کز برق تجلی سوخته است

Senin yüzünün önündeki siyah saçın nasıl yakılmıştır. Tecelli şimşeginin Cebrail'in kanadını yaktığı gibi.

Bu beyit üzerine **Vâsîfî'nin** hatırına, kendi yazmış olduğu beyitlerden şunlar gelmiştir:

آن لب میگون که بی خضر خط آمد ضعیف
آمده ممزوج خمر خلد با آب حیات

Aynen hayat suyuyla cennet şarabının karışması gibi senin ayva tüylerin, Hızır'sız zayıf olarak kırmızı dudağına gelmiştir.

Beyit:

سنبل زلفت که رو آورده سوی غیبت
می رود آهسته، گویا پای در گل می نهد

نسخه حسنی که کلک صنع می سازد تمام
از بی آن بحر میم ختم کاکل می نهد

Gabgabına gelen senin o sümbül saçların, aheste aheste gidiyor; sanki çamura ayağını basıyor.

Kudret kaleminin eksiksiz yaptığı güzellik nüshası, onun arkasından mîmin hatmi kâkülünü koyuyor.

Mevlânâ Safâ¹⁸, onun ağzı hakkında **Kemâl İsmâ'îl-i Isfahânî¹⁹**, nin şu beytini okudu:

دهنت يك سر موی است و به هنگام سخن
اثر موی شکافی تو در وی پیدا است

Senin ağzın, bir kıl ucu gibidir. Konuşma esnasında, kılı kırk yararcasına görünür.

¹⁸ *Ferheng-i Suhenverân*'da "Safâ" mahlaslı birçok şair bulunmaktadır (bk. Hayyâmpûr 1372: II/556-559).

¹⁹ Kısaca Kemâl-i İsmâîl de denilen Kemâleddîn İsmâîl b. Cemâleddîn Muhammed-i Isfahânî, Selçukluların yıkılma döneminde yetişmiş şairlerdendir. Sanattaki maharetinden ve muhayyilesinin yaratıcılığı ile zenginliğinden dolayı, kendisine "hallâku'l-ma'ânî/anamlar yaratıcısı" denilmiştir. Hârizmşahlar ve Isfahân'ın büyük ve meşhur ailelerinden Sâ'idilerden bazıları övgüsünde medhiyeler yazmıştır. 635/1237-1238 yılında Isfahân'da Moğollar tarafından öldürülmüştür. Yaklaşık 13.000 beyitten oluşan bir divanı bulunmaktadır (Ateş 1968: 103-104).

Vâsîfî'nin beyti:

ماند به نقطهٔ دهنت در غبار خط
لیکن به نقطهٔ ای که بود در خط غبار

Senin noktaya benzeyen ağzın, gubârî yazısı gibidir. Ancak bu nokta, sadece gubârî yazıda bulunur.

Beyit:

کسی ز سر دهانت نمی شود آگاه
سری به غیر زبانت برون نیارد از آن

دهان تنگ تو بر صفحۂ رخت میم است
بیاض حلقۂ آن میم رستۂ دندان

Senin ağzının ucundan kimse haberdar değil(dir). Ondan, senin dilinden başka ortaya çıkacak bir sır yok(tur).

Senin (o) dar/küçük ağzın, yanağının sayfasındaki mîm harfidir. O mîm harfinin halkasının beyazı, dışın köküdür.

Beyit:

ای خضر از دهن او چه نشان می طلبی؟
هیچ من می طلبم چشمهٔ حیوان از تو؟

Ey Hızır! Onun ağzından nasıl bir nişan talep ediyorsun. Ben, senden bengi su çeşmesini hiç talep eder miyim?

Mevlânâ Nûrî-i Nişâbûrî²⁰, Mevlânâ Mahdûmî (Molla Câmi)'nin şu beytini okudu. O an, sessizliğin mührü, herkesin ağzında kaldı:

جان وقف مصحف رخ تست اینک آن دهان
بهر لزوم وقف به سرخی نوشته میم

Ey can! O ağız, mushafa benzeyen yüzünde, vakf/durak işareti gibidir. Vakf/durak işareti gerektiğinde, kırmızı mürekkeple mîm (harfi) yazılır.

Mevlânâ İmâmî²¹ onun burnunun tarifi/hüviyeti için şu beyti okudu:

بینی دلفریب تو بر عارض چو سیم
انگشت مصطفی است کزو ماه شد دو نیم

²⁰ Nevâyî, Nişâbûr şairlerinden olup Meşhedli Nûrî'den farklı olduğunu kaydetmektedir (Nevâyî 2001: I/122, II/441; Hayyâmpûr 1372: II/958).

²¹ *Ferheng-i Suhvenverân*'da "İmâmî" mahlaslı on beş şair bulunmaktadır (bk. Hayyâmpûr 1372: 156-57).

Senin yüzünde, gümüş gibi olan gönül aldatici burnun, Mustafâ'nun/Hz. Peygamber'in parmağı gibi ayı ikiye ayırmıştır.

Bu beyit, Vâsıfî'nin hatırına mürekkep teşbihi ihtiva eden şu beytin gelmesine neden olmuştur:

Vâsıfî'nin beyti:

به صفحہ رخت ابرو و بینی و دهننت

ترا به دلبری و حسن، نام کرده عیان

Yüzünün sayfasında yer alan ağzın, burnun ve kaşın, sana bir dilber ve güzelin adını bildirdi.

Bundan sonra o peri sıfatlı genç/nazenin, insanların nazarından/ortadan kayboldu. Bunun üzerine bu fakîr (yani Vâsıfî), garip bir hâle büründü. Sabır ve tahammül elbisesini, aklın kametinde/endamında yırtık gördüm.²² Namus, nam, takat ve huzur sohbetinden kendimi bir kenara/köşeye çektim. Dostların her birine yönelerek onlara: "Sır cevherini deliyordum ki,

Beyt:

ای عزیزان خبری هست که آن یار کجاست

منزل آن بت عاشق کش عیار کجاست

Ey dostlar! O güzelin nerede olduğu hakkında bir haber var mıdır? O âşık öldüren hilekâr, put gibi güzel olan sevgilinin menzili, nerededir?

dedim" ve şu cevabı işittim:

ای که می پرسى ز من کان ماه را منزل کجاست

منزل او در دل است اما ندانم دل کجاست

Ey benden o yüzü ay gibi parlak olan güzelin menziline neredede olduğunu soran! Onun menzili/bulunduğu yer, gönüldür. Ancak gönül nerededir bilmiyorum.

Bir kişi: "O gence Maksûd-ı Hammâr denilmektedir. Bu günlerde buraya Sebz²³ şehrinden geldi. Pol-i sefid²⁴'de bulunmaktadır. Oraya bir meyhane açmıştır. Artık bütün halk oraya gitmektedir. Eğer o şehri karıştıran güzelin tarzı, bu şekilde olsaydı zühdden ve salahtan, hayır ve

²² İçerisine düştüğü perişanlığı dile getiriyor.

²³ Semerkand'ın güneyinde, Zerefşân dağlarının ise güneybatısında yer alan tarihî bir şehirdir. Türkler bu şehri "Keş" diye isimlendirmişlerdir.

²⁴ Semerkand'da bir yer. Muhtemelen ismini orada bulunan bir köprüden almaktadır.

felahtan, iz kalmazdı. Zahitler ve âbidler, hurka ve seccadelerini, şarap için o meyhanede rehin bıraktılar. O genç/nazenin, şeriat kitaplarının hüviyetine vakıf olan âlimlerin durumunu da sıkıntıya düşürdü.” dedi.

Beyit:

چشم اگر این است و ابرو این و ناز و عشوه این
الوداع ای علم و دانش، الفراق ای عقل و دین

Göz, kaş, naz ve işve, eğer bu ise, ilim ve âlime elveda, akıl ve dine de el-firâk/ayrılık.

Bazen âlim ve salihlerden de şu ses ve nida işitilmekteydi:

در همه دیر مغان نیست چو من شیدائی
خرقه جائی گروباده و دفتر جائی

Bütün meyhanelerde benim gibi/benden başka çılgın yoktur. Hırka yerinde dursun, şarap ve defter /kitap yerinde dursun.

Vâsîfî ve Mevlânâ Abdulâlî-i Belhî²⁵, can u gönülden ümitsiz oldular ve **Pol-i Sefîd**'e gittiler. Oraya ulaştığımızda, o gencin/nazeninin aşkının ateşinden herkesi sarhoş ve kendinden geçmiş gördük. O meyhaneye girdüğümüzde, birçok fazilet sahibi kimselerle onların öğrencilerini, tıpkı nergis yaprakları gibi omuz omuza vererek oturmuş gördük. Ortada bir kadeh dolaşırken dilden şu beyit döküldü:

همچو بلبل های و هوئی کن که بر خواهد پرید
مرغ روح از شاخسار عمر تا هی می کنی

(Meyhanedekiler tıpkı) bülbül gibi hay huy et/seslen. Çünkü uçabilir. Can kuşu ise ömür dalından sanki kovalanacak.

Beline siyah bir futa/kuşak bağlayan, başına kırmızı bir takke urunan/giyen, üzerindeki hicabı/örtüsü ise yırtılan o nazenin, şarap süzüyordu. O gencin gözü **Vâsîfî**'ye düştüğünde, **Vâsîfî**'nin diline şu mısra geldi:

که عشرت خانه ای دارم، اینجا می توان آمد

Bir işret-hânem/meyhanem var. Oraya gelinebilir.

O genç/nazenin, **Vâsîfî**'nin ismini sordu. Bunun üzerine **Vâsîfî** de:

Beyit:

بنده چون هست واصف خوبان

²⁵ Vâsîfî'nin yakın dostlarından.

زان سبب شد به واصفی مشهور

(Bu) kulunuz gibi güzellerin vâsif edenleri vardır. Bundan dolayı Vâsıfî şöhret buldu.

diyerek ismini belirtti. **Vâsıfî** bulunduğu yerden daha ileriye doğru aceleyle/koşarak gitti. Nazenin o arada, **Vâsıfî**'yi buldu/gördü. Akabinde orada bulunan bir hizmetçiye: "Bu dostlara sen, ben gelene kadar hizmet et." dedi.

Kısacası **Vâsıfî**, Kevser'e benzeyen bir havuzun kenarına gidip oturdu. Biraz zaman geçtikten sonra o genç/nazenin görüldü. Bu matla onun evinin yolunda **Vâsıfî**'nin hatırına gelmiştir:

عمری پی مقصود به هر کوی دویدم

در کوی خرابات به مقصود رسیدم

Bir ömür Maksûd'un peşinden/arkasından her tarafa koşuyorum. Harabatlarda / meyhanelerde, Maksûd'a ulaşıyorum.

Bu matla beytini işiten nazenin; güldü, sevinip hoşnut oldu. Ayrıca hem sevincini gösterdi hem de gönlü açılıp ferahladı. Akabinde **Vâsıfî**'ye: "Şu anda, fazilet ehlinden oluşan bütün dostlar, meyhanede oturmuşlardır. Eğer ortam uygun olursa, sizin mülazemetinizde onlarla bir sohbet yapabilirim." dedi. Bunun üzerine **Vâsıfî** ona: "Bu gayet uygun görülmektedir." diyerek cevap verdi. Meyhanede bulunanları, hemen havuz başına çağırdı ve bir meclis tertip etti. O yörenin ileri gelenleri teşrif edince, **Maksûd-ı Hammâr** onlara: "**Mevlânâ Vâsıfî** bu hakir için bir matla söylemiş. Söylemiş olduğu bu matla, çok da güzel ve hoş vaki olmuş." dedi. Akabinde o matlaı okudu. Ondan sonra: "**Ebû Yûsuf-ı Sekkâk-i Horâsânî**, bu kış mevsiminde **Sebz** şehrinde, bu fakir ve aciz ile sohbet etti. Daima bizim meclisimizde sizin fazilet ve kemâlatınızdan söz ediliyordu. Sizin ilgili hikâyeniz **Şeyh-zâde**'ye, **Mevlânâ İsâmuddîn**

İbrâhîm²⁶’in dersinin tarifi ile onun öğrencilerinin; sizin husumet ve ihtilafınız, **Hazret-i Molla/Mevlânâ İsmüddîn İbrâhîm** ve onun öğrencilerinin diline virt olmuştu. Bunun dışında hiçbir hikâyeye ona hoş gelmiyordu.” Tekrar tekrar işitilince daha hoş olurdu. Onunla ilgili bir mısra:

حکمت شنیدن از لب لقمان صوابتر

Lokman’ın ağzından hikmet duymak daha sevaptır.

Eğer o destanı/hikâyeyi diğer mülazımlardan/hizmetkârlardan/yardımcılardan duysaydım hiç de güzel olmazdı. Bu mecliste hazır olanlar da bu hikâyeyi duymaya ilgi gösterdiler.” dedi. Şu şekilde arz olundu ki:

²⁶ Asıl adı, Ebû İshâk İsmüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Arabşâh el-İsferâyînî (öl. 945/1538) olup Arap dili, kelâm ve mantığa dair şerh ve hâşiyeleriyle tanınmıştır. 873/1468’de Horâsân’ın Nişâbûr şehri yakınındaki İsferâyîn’de doğmuştur. ilk öğrenimini İsferâyîn’de tamamladıktan sonra Abdurrahmân-ı Câmî’den dil, belâgat ve edebiyat dersleri almıştır. Onun vasıtasıyla Nakşibendî şeyhlerinden Ubeydullah-ı Ahrâr’a intisap etmiştir. İsferâyînî; dil, mantık, felsefe ve kelâma dair verdiği derslerle İsferâyîn, Horâsân ve Mâverâünnehir’de şöhet kazanmıştır. Daha sonra Herât’a gitmiş ve orada Timur’un oğlu Mîrzâ Şâhruh’un kurduğu Sultâniyye Medresesi ile Âdiliyye Medresesi’nde ders vermiştir. Ancak Kadı Ebü’l-Meâlî el-Herevî’nin, mantık ve felsefe ilimlerinin öğrenilmesi ve öğretilmesinin câiz olmadığı yolundaki fetvasının yöneticileri etkilemesi üzerine Herât’tan sürülmüştür. Bunun üzerine 926/1520’de Buhârâ’ya gitmiş ve derslerini vermeye burada devam etmiştir. İtikadda Eş’arî, amelde Hanefî olan İsferâyînî, Ubeydullah-ı Ahrâr’ın kabrini ziyaret için gittiği Semerkand’da vefat etmiş ve şeyhin kabri yakınına defnedilmiştir. Medreselerde ders kitabı olarak okutulan birçok klasik metne yazdığı şerh ve hâşiyeler büyük ilgi görmüştür. Bunların en meşhurları, Kazvînî’nin *Telhîsü’l-miftâh*’ı üzerine kaleme aldığı *el-Atvel* adlı şerhiyle hocası Molla Câmî’nin İbnü’l-Hâcib’in *el-Kâfiye*’si üzerine yazdığı *el-Fevâ’idü’z-ziyâ’iyye*’ye yaptığı hâşiyeye bunlardandır (bk. Durmuş 2000).

Mevlânâ İsmüddîn İbrâhîm ve Vâsıfî-i Herâtî Arasındaki Husumet ve İhtilaf

Zamanın imamı ve Rahmanın halifesi **Muhammed Şeybânî Han**²⁷, **Horâsân**²⁸’ın fethi nasip oldu. Alicenap, ifadelere sığınak olan, mealinisab, faziletlerin koruyucusu, hasletlerin sahibi, tarafsız tüm âlimlerin kendisine uyduğu ve örnek alınan eşsiz erdem sahiplerinin en seçkini, hassas ince çözümlerin kâşifi, yaratılmışların problemlerini çözen, tüm ilim ve hikmetleri bünyesinde toplayan ve âlemdeki tüm âlimlerin zirvesi, ilimlerde ana konuları ve yan konuları bilen, ilmiyle makul ve meşru tüm işleri kuşatan, kemal ve ilme dair kuralların açıklayıcısı, fazilete ve faziletliyle dair her şeyi kaleme alan, yazan, âlimlerin meliki **Mevlânâ İsmüddîn İbrâhîm** ki hikmette bakış inceliğine sahip, yazıda yetenekli, mantıklı bahis konusunda cevval, öğrenci tayfasına ve talebe zümresine hem faydalı oluyor hem de onları faydanın vermiş olduğu zevkin hazzına ulaştırıyordu. Ayrıca onlara ²⁹ اِنِّي اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ayeti gereğince güzelliklerden bahsediyordu. Onun anlatışındaki güzellik ve yetkinliğin mükemmel oluşu, belagat ve beyan ilmini anlatma ve öğretmede çok iyi ve başarılı olduğu hususu, herkes tarafından kabul edilmekteydi. Onu, **Herât hisarının** dibinde inşa edilen merhum sultan

²⁷ Şeybânîler hânedanının kurucusu ve ilk hükümdarı [sal. 1500-1510] (Türkoğlu 2010).

²⁸ Eski Farsçada hur (güneş) ve âsân (âyân “gelen, doğan”) kelimelerinden meydana gelen Horâsân, “güneşin doğduğu yer, güneş ülkesi; doğu bölgesi” anlamına gelmektedir. Sâsânîler zamanında ortaya çıktığı ve kısa zamanda yaygınlaştığı tahmin edilmektedir. Tarihte İran’ın kuzeydoğusunda yer alan çok geniş bir coğrafi bölgeyi ihata eden Horâsân’ın toprakları, günümüzde üç parçaya ayrılmış olup Merv (Mari), Nesâ ve Serahs yöresi Türkmenistan, Belh ve Herât yöresi Afganistan, kalan kısmı da İran sınırları içinde yer almaktadır. En geniş kesim İran’ın elinde olup mezkûr iki devletle İran’ın diğer eyaletlerinden Mâzenderan, Simnân, Yezd, Kirmân, Belûcistan ve Sistan’la çevrilidir; idarî merkezi aynı zamanda dinî bir merkez olan Meşhed’dir. Eyaletle (ustân) Meşhed, İsferyân, Bucnurd, Bircend, Tayyibât, Türbeticâm, Türbetihaydarî, Darrıgaz, Sebzevâr, Şîrvân, Tabes, Firdevs, Kâbnât, Kûcân, Kâşmir, Gunâbâd ve Nîşâbur vilâyetleri (şehristan) bağlıdır (bk. Çetin 1998).

²⁹ Bakara suresi ayet 30’dan nakıs iktibas. Meali: “Allah da, “Hayır! Ben sizin bilmediklerinizi bilirim; Benim bir bildiğim var” diye karşılık vermişti.”.

Mîrzâ Şâhruh (öl. 850/1447)³⁰, un medresesine³¹ müderris olarak tayin ettiler. Yetkin/başarılı öğrencilerin istidatlarının nurları, onların tıpkı güneşin parıltıları gibi olan yüzlerinde açıkça görülüyordu. Terakki/gelişme kemalinin izleri de onların zamanın evrakının haşiyelerinden açık ve ispatlı bir şekilde müşahede ediliyordu. Sarf ve nahiv derslerinin verilmesi ona uygun görülmüştü. İlahî hikmetin fasıllarına/hüviyetine sahip ve sonsuz hakikatlerin nurlarının (aydınlatıcı) meşalesi olan o Hazret, gönlünü tamamen kuşatan himmete ve feyiz/bilgi dolu bir kişiliğe sahipti. Güzellik feleğinin en parlak, hoşluk göğünün en latif yıldızları, yani Herât şehrinin öğrenme kabiliyetleri çok yüksek olan nazlı hoş yüzlü güzelleri, o alicenabın dersine katılmak için tıpkı Süreyya yıldızı gibi toplanırlardı. Onların arasında son derece hem güzel hem fazilet ve kemal sahibi bir şehzade bulunmaktaydı. O, *Hâşiyeyi Metâli*³² okumaktaydı. Sonunda onun uğurlu talihî ve övülmüş kabiliyeti, öyle yükselmışti ki en güzel bahtın şerefine nail olmuştu. Hatta her türlü ilime vakıf olup çalışma kapılarının anahtarını, aracısız olarak kendi yeteneği ile açmıştı.

³⁰ Timur'un dördüncü oğlu. Timurlu hükümdarlarından Şâhruh (sal. 1405-1447), hem edip, şair ve sanatkârları himaye etmiş hem de onların Herât'a gelmelerini sağlamıştır. Memlük Sultanı Çakmak'ın istediği beş adet nâdir dinî eserin, Şâhruh'un kütüphanesinde bulunması ve onlardan birer nüsha istinsah edilerek Mısır'a gönderilmesi, Herât'ın onun zamanında bir ilim ve kültür merkezi olduğunu göstermektedir. Ayrıca Lutfî, Sekkâkî, Seydî Ahmed Mîrzâ gibi Türkçe yazan şairlerin yetişmesi, Türk edebiyatının en güzel örneklerinden *Bahtiyar-nâme*, *Mî'râc-nâme*, *Kutadgu Bilig*, *Tezkiretü'l-evliyâ* ve *Atebetü'l-hakâyık* gibi eserlerin, Uygur hattı ile kaleme alınması, sarayda Türkçeye gösterilen ilgiyi göstermektedir (bk. Aka 2010).

³¹ Bu medrese, Mîrzâ Şâhruh tarafından Herât'ın merkezindeki İhtiyârüddîn Kalesi'nin eteğinde Kalealtı denilen yerde inşa ettirilmiştir. İsfizârî, bu medresenin Mescid-i Camii'nin yanında olduğunu belirtmiştir. Bu medresede ileri gelen âlimler için dört kürsü yaptırılmıştır. Bu kürsülerin kimisinde hafızlar yetiştirilmiş, kimisinde dinî veya beşerî ilim sahibi önemli kişiler görev almışlardır. Medresede edeb, fıkıh, mantık, felsefe ve *Kur'ân* başta olmak üzere çok çeşitli dallarda eğitim verilmiştir. Bu medrese Timurlular'ın Herât'taki ilk anıtları arasında yer almaktadır (Farmani 2019: 49-50).

³² Abdurrahmân-ı Câmî'nin eseri.

Mısra:

ای تو مجموعہ خوبی ز کدامت گویم

Ey güzelliklerin tamamını toplayan sen! Senin hangi güzelliklerinden bahsedeyim.

Onun, diğerleriyle nispeti, ayın yıldızlarla olan nispeti gibiydi ya da güneşin aya olan nispeti gibiydi. Bu fakir (yani Vâsıfı), onun aşkına tutulmuştu.

³³مَنْ عَشِقَ وَكُنَّ وَعَفَّ فَمَاتَ فَهُوَ شَهِيدٌ hükmünce, elimden geldiğince (bu aşkı) gizlemeye çalıştım. Ancak şu kasidenin;

أَيَّحْسَبُ الصَّبُّ أَنَّ الْحَبَّ مِنْكُمْ

مَا بَيْنَ مَنْسَجِمٍ مِنْهُ وَ مُضْطَرِّمٍ

Aşık, kalbi aşk ateşiyle yanıp, gözyaşı dökerken, aşkını gizlemeyi başaracağını mı sanıyor?

gereğince o gizli şulenin/alevin kıvılcımları, feleğe kadar yükseldi ve ateş, bu yanmışın/yananın varlık harmanına ateş düşürdü.

Beyit:

برقی از منزل لیلی بدرخشید شی

وه که با خرمن مجنون دل افکار چه کرد

Bir gece, Leylâ'nın evinden bir şimşek çaktı. Ah! Gönlü yaralı Mecnûn'un harmanına, neler yaptı.

Fitneci güzeller ve zalim şuhlar, tıpkı gözyaşı çocukları gibi, onun sırrını ifşa ettiler. O şehzadeyi, tıpkı süt ve şeker, nur/ışık ve ay gibi bu gönlü yanmışa karıştırmışlar idi. Tıpkı körün gözüne nur gelmiş gibi oldu. Akla şu geldi ki şehzadenin utancının ortadan kalkması için o gençlerin yaptığı işlerin de açığa çıkarılması gerekiyordu. Ona cevap olarak yazılan **Kemâl İsmâîl-i İsfahânî**'nin kasidesinin bir kısmı şu şekildedir:

زهی طراوت روی تو آبروی بحار

ز عکس روی تو آتش فتاده در گلزار

جدا ز قد تو در لاله زار سرو سهی

نموده راست چو دودی که قد کشد از نار

³³ Kim âşık olur, bu hâlini gizler, iffetini korur ve bundan dolayı ölürse, (muhakkak o) şehittir.

مگر به وصف دهان تو غنچه لب بگشود
که باد ریزه زر در دهانش کرد نثار

به باغ نرگس مخمور نیمه نارنج
گرفته بر کف دست از برای دفع خمار

مگر که طوی عروسی بود که در بستان
کشیده لاله و گل غازه، سرو بسته نگار

مرا به باغ ز سرو سهی و لاله و گل
به دیده دود و به جان آتش است و در دل خار

مرا به عشق تو نسبت اگر کنند مرنج
گمان میر که ز عاشق بود اهانت و عار

بدان که هر يك ازین قوم عاشقی دارند
قسم به جان تو ای سرو قد لاله عذار

به حق و حرمت مخدوم زاده اعظم
که هست غنچه فضل و حدیقه ایرار

به حق و حرمت مخدوم نور چشم جهان
که اهل فضل بدو می کنند استظهار

به حق و حرمت میران که خاک مقدمشان
فزوده روشنی دیده اولی الابصار

به حق ناز محمد امین و عشوه او
که اسمی از غم او گشته است زار و تزار

به حق میر محمد حسین مظهر قهر
که احمد غیشی را زده است در بازار

به حق میر محمد ولی که شه قاسم
ز عشق او نبود در جهان دمی هشیار

به حق خاطر اندوهناك ملا مير
که کس نکرده به او اختلاط عاشق وار

به حق طوطی خوشگوی نکته دان افضل
که ریخت شیرۀ شکر ز لعل شکریار

به حق و حرمت ملا حسن علی ولی
که قانع است ازین دلبران به بوس و کنار

به حق طاهر بلخی که صد شتر ترزیق
به وقت درس به هر سو همی کشند به قطار

به حق سعد که شد ساریبان آن شتران
به پیش گشته روان و به کف گرفته مهار

به حق آنکه علی روده چون فرو ماند
بر آن قطار شتر می شود به راه سوار

که عاشقم به تو ای ماهروی تا دم مرگ
تو التفات به من خواه دار [و] خواه مدار

Baharın yüz akı olan senin yüzünün aksinin, gül bahçesine ateş düşürmesi ne hoş.

Senin boyun, lâle bahçesinde (bulunan) serv-i sehîden ayrı olarak tıpkı ateşten göğе doğru yükselen duman gibi doğru/düz görölmektedir/görölüyor.

Senin ağzının vasfı için gonca ağız açarken/açılırken, rüzgâr altın zerrelere/saçları onun ağzına saçtı.

Mahmur nergis, bahçede, elinde narenciyenin yarısını, humârı/içkinin sebep olduğu baş ağrısını/mahmurluğu gidermek için tutmakta.

Sanki gül bahçesinde düğün olmuş gibi lâle ve gül allık çekmiş, servi beste-nigâr/bir çeşit musiki terennüm ediyor.

Bağdaki serv-i sehî gözümde duman, lâle canımda ateş ve gül de gönlümde dikendir.

Eğer beni, senin aşkına nispet ederlerse sen, (buna) incinme. Aşık(lar)ın ayıp ve ihanet edeceğini, sakın zannetme/düşünme.

Bu kavmin/halkın her birinin âşık olduğunu bil. Ey servi boylu (ve) lâle yüzlü! Senin canına yemin(ler) olsun.

Burası, fazilet gıncası ve erdemlilerin/iyilerin bahçesine dönmüş Yüce **Mahdûm-zâde**'nin hürmeti için.

Fazilet sahibi olanların dayandığı ve destek istediği, cihanın göz nuru olan **Mahdûm**'un hakkı için.

Basiret sahiplerinin gözlerinin nurunu artıran mukaddes/kudüm toprağı olan o mirler/emirler hakkı için.

İsmi, onun gamından zayıf ve perişan olmuş **Muhammed Emîn**'in işvesi ve nazının hakkı için.

O **Ahmed-i Gayşî**'yi pazarda/çarşıda dövdüğü **Mîr Muhammed Hüseyin**'in kahrı hakkı için.

Bu dünyada bir an olsun aşkından dolayı kendinde olmayan **Şah Kâsım Mîr Muhammed-i Velî** hakkı için.

Kimse ona âşıkvari söz edemeyen üzgün **Molla Mîr**'in hakkı için.

Şeker saçan dudaklarından, şekerin şırasını/özünü döken nüktedan ve hoş/güzel sözlü papağan gibi olan **Efdal** hakkı için.

Sevgilinin bir busesine ikna olan bu âşıklardan **Molla Hasan Alî-i Velî**'nin hakkı için.

Anlamsız söz yüklü yüz deveyi dizerek her tarafa çeken **Tâhir-i Belhî** hakkı için.

Devenin burunduruğunu eline bağlayıp önde giden o develerin sarbanı **Sa'd** hakkı için.

Yolda kalan deve katarına binip ve yola devam eden **Alî Rûde** hakkı için.

Ey ay yüzlü! Sen bana iltifat etsen de etmesen de sana ölene kadar âşığım.

Bu kaside, elli beyittir. Biz burada aklımıza gelenleri yazmakla yetindik.

Bu kaside vesilesiyle gençler arasına fitne düştü ve kavga/kargaşa çıktı. Hatta iş öyle bir noktaya geldi ki gençler, birbirlerine bıçak bile çektiler. **Mahdûmî hazretleri**, bu fakiri (yani Vâsıfî'yi) bir köşeye çekip ona: "Ben sana oğlum dedim. Senin her türlü hakkını da verdim. Sana vermiş olduğum bu hakların karşılığı, acaba bu muydu ki sen ortaya fitne

taşını attın ve benim dostlarımı dağıttın.” dedi. Bundan sonra ³⁴ هَذَا فِرَاقٌ اyeti fehvasınca **Vâsîfî, Hazret-i Mahdûmî**’ye: “Ey **Mahdûm!** Siz, bu fakire, şeriatın emri üzerine muamele edin. Benim size söyleyeceğim birinci husus, benim bunlardan haberimin olmamasıdır. ³⁵ مَا هَذَا إِلَّا إِفْكٌ مُّفْتَرَى اyeti hükmünce ben, kaderime teslim oluyorum. Şeriat ne derse, siz onun dışına çıkmayın.” dedim. Bunun üzerine **Hazret-i Mahdûmî, Vâsîfî**’ye: “Sen öyle bir iş yaptın ki benim dersimin bölünmesine sebep oldun.” dedi. Ben de **Hazret-i Mahdûmî**’ye: “Ey **Mahdûm!** Ben yalan söylemedim, iftira da atmıyorum. Örneğin, eğer لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ kelime-i tayyibesini söylemekten fitne çıkacaksa, bırakın tüm kâinat alt üst olsun. Onun söyleyeni için her şey açık ve nettir. Bundan dolayı ona bir şey olmaz.” dedim. **Hazret-i Mahdûmî**’nin sözlerinin manasından, onun kızgınlığının gittikçe arttığı anlaşılıyordu. Bu durum karşısında hemen ayağa kalktım ve bu fakir için bir Fâtiha okuyun.” dedim. **Hazret-i Mahdûmî**, bana: “Benden okumamı istediğin fâtiha, neyin fâtilhasıdır?” dedi. Ben de **Hazret-i Mahdûmî**’ye: “Eğer büyüklerim için bir iş yaparsam, ben size hizmet etmek istiyorum.” dedim. Bunun üzerine **Hazret-i Mahdûmî**, bana; “Ey saadetsiz! Sen, beni kötülemek mi istiyorsun.” dedi. Ben de ona; “Haşa ve kella, sizin dergâhınızın köpeklerine ve hizmetçilerine edepsizce bir tek kelime ağzımdan çıkarsa, benim dilim kesilsin.” dedim ve meclisten çıkarak ayrıldım.

Mevlânâ Ahmed-i Gayşî, o Hazretin en tanınmış ve en değerli muhlis öğrencilerindendi. Benim için de fazlasıyla ihlas sahibiydi. Hatta benim onunla görüşme fırsatım oldu. Benim onunla görüştüğümü işitince bu görüşmemin amacının ne olduğunu sordu. Bunun üzerine ben, ona: “O hazretin şiir söylemeye ilgisi çoktur, fakat yazmış olduğu başka tasniflerden/eserlerden dolayı onun fazla zamanı olmuyor. Bu nedenle de o, şiir söyleyemiyor. Ancak onun aklından bir divan oluşturmak ve yazmak düşüncesi geçmesine rağmen, onun o mucizeli sözü, başka tarz ve üslupta olduğu için şu şekilde görüldü: Faziletleri ve olgunlukları bünyesinde toplayan, fasih ve belîğ söz söyleyenlerin en seçkini, zariflerin

³⁴ Kehf suresi ayet 78’den nakıs iktibas. Meali: “Artık ayrılma vaktimiz gelmiş bulunuyor.”

³⁵ Sebe’ suresi ayet 43’ten nakıs iktibas. Meali: “Söyledikleri de uydurup Allah’a isnad ettiği iftiraldan ibarettir.”

ve nedimlerin kendisine uyduğu, kemal ehlinin gönül sevgilisi, âlimlerin fitratlarının matbuu, **Mevlânâ Mahmûd-ı Âlem'in** yanına gidip **Şeyhzâde-i Mihne/Mehne (Hâce Müeyyed)**³⁶ için çeşitli beyitler söylesin ve böylece onun namına şöhret versin. Onlardan bazıları **Bisâti**³⁷'nin gazeline cevaben söylenmiş olup şöyledir:

دل شیشه و چشمان تو هر گوشه برندش
مستند مبادا که به ناگه شکندش

Gönül şişe/cam gibidir, gözlerin onu her tarafa götürür. Dikkat et, sakın ansızın onu kıranlar olmasın.

Cevap:

قد تو نحالی است کزان میوه خوردش
غضروف سر لنگ تو دندان شکندش

تبخاله به گرد لب شکر شکنش بین
مانند خودی که به شوروا فکندش

Senin boyun, bir fidandır. Onun meyvesini yerler. Senin ayağının/bacağının kıkırdağı için diş kırarlar.

Şeker misali dudağının etrafında olan uçuklar, şorbaya/çorbaya atılmış nohut gibidir.

³⁶ Hazret-i Şeyh Ebû Sa'îd-i Ebu'l-hayr (k.s.)'ın torunlarından. Zahirî ilimleri tamamen tahsil etmiştir. Yıllarca mezarı başında şeyhlik yapmıştır. Bazen vaaz da vermiştir. Onun vermiş olduğu vaazlar bazen çok hararetli, coşkulu ve tartışmalı geçmiştir. Vermiş olduğu vaazlarla insanların gönüllerini aydınlatmıştır. Semaî da hayli dokunaklı yaptığı belirtilmektedir. Dönemin sultanları kendisine saygı gösterip hürmet etmişlerdir (Nevâyî 2001: 44, 359; Alî Şîr Nevâ'î 1323: 35, 208; Hayyâmpûr 1372: II/898).

³⁷ Şuh tabiatlı olup Semerkanlıdır. Güzel şiirleri vardır. Kabri Semerkand'dadır (Nevâyî 2001: I/14, II/326).

Aşağıdaki bu beyitler, **Emîr Hüsrev-i Dihlevî**³⁸, nin *Deryâ-yı Ebrâr*³⁹ adlı kasidesine cevap olarak yazılmıştır;

Beyit:

کوس شه خالی و بانگ غلغله درد سر است
هر که قانع شد به خشک و تر شه بحر و بر است

Padişahın davulunun içi boş, sesi baş ağrıtırıcıdır. Kuru-ıslak/yaş bir şeylere kanaat edenler, deniz ve karanın padişahıdır.

Cevap:

نالۀ بوقی که شبها بام حمام اندر است
می کند افغان که هان نوبت از آن دیگر است

هیچ دانی شمع اندر شمعدان مانند چیست
راست چون تیر جواز و خواجه چون روغن گراست

Geceleri hamamın çatısındaki o boğuk ses, aman o başkasının sesidir diye bağıyor.

³⁸ Kendine Türkî-i Hindistânî/Hindistanlı Türk diyen, İran edebiyatının en büyük dört beş simasından biri olan ve Hindistan'da Farsça şiir söyleyen şairlerin en büyüğü kabul edilen Emîr Hüsrev, 651/1253 yılında, Delhi'nin kuzeyinde yer alan Patiyâli şehrinde doğmuştur. Babası, Keş/Sebz şehrinde Hindistan'a göç eden Laçin Türklerinin beylerinden olan ve Delhi sultanlarından Şemsüddîn İltutmuş ve haleflerinin hizmetinde bulunmuş olan Emîr Seyfüddîn Mahmûd'dur. Çok erken yaşlarda şiir söylemeye başlayan Hüsrev, Gıyâseddîn Balaban döneminde devletin ileri gelenlerinin maiyetinde bulunmuştur. Balaban'ın Multân valiliği görevinde bulunan büyük oğlu, Hâtim Han, Kalaçlardan Celâleddîn Fîrûz Şâh Halci ve Alâeddîn Muhammed Şâh I bu kişilerdendir. Fîrûz Şâh döneminde "emirlik" rütbesini almıştır. Emîr Hüsrev, meşhur sufilerden Nizâmüddîn Evliyâ'nun meclisine katılmış ve ona candan bağlanmıştır. 725/1324 te vefat etmiştir. Şairliğinin yanında veliliği ile tanınan Emîr Hüsrev, çok iyi bir musikişinas olarak da kabul edilmektedir. İran edebiyatının en çok eser veren şairlerindedir. Divanının yanında *Matla'u'l-envâr*, *Şîrîn ü Hüsrev*, *Heşt-bihîşt*, *Mecnûn u Leylî*, *Âyîne-i İskenderî*, *Nuh-sipîhr*, *Hızr Hânî*, *Kırân-ı Sa'deyn*, *Fethu'l-fütûh* isimli mesnevileri bulunmaktadır (Ateş 1968: 233-251).

³⁹ Hüsrev-i Dihlevî'nin *Bahrü'l-ibrâr* olarak da anılan kasidesidir. Şeyh Nizâmüddîn için yazılmış olup 218 beyitten oluşmaktadır. Alî Şîr Nevâyî, didaktik ve ahlaki olan bu kaside hakkında Hüsrev-i Dihlevî'nin şöyle söylediğini nakletmektedir: "Bolgay ki yüz ming beytdin artug dîvânlarım gazeliyyâtı ve kasâyid ü mesnevîlerim ebyâtı, eger 'âlem sahîfesidin yoyulsa ve devrân sahîfesidin mahv bolsa ve bu kasîde kalsa ki anda ma'nâ istifâsı vâfidür. Bu fen ehliga mining fazâyilim delîlga kâfidür (Nevâyî 1996: 182).

Mumun, şamdanda/mum zarfı içinde neye benzediğini bilir misin? Hâce onun yağıcı, mumun içindeki ip ise ok gibi doğrudur.

Bu beyitler de onun sevânih-i efkârındandır/gönle doğan fikirlerindedir ki **Şeyh-zâde**'nin dilinden şöhrete kavuşmuştur:

بسکه می گریم به حال خویشتن
لاله زاری شد کنار خویشتن
دی حمار من که گم گردیده بود
یافتم با ذنب و یال خویشتن

Kendi hâlime öyle ağladım ki kendi etrafım lale bahçesine dönüştü. Dün kaybolan eşeğimi, kendi malzememle/alet edevatımla buldum.

Mevlânâ Ahmed; “Allah aşkına/için bunu yapmayın. Şüphesiz **Mahdûm hazretleri** helak olur/ölür. Allah korusun, eğer düşmanlar ve inatçılar bunları duyarsa, iş rüsvalığa doğru gider. **Hazret-i Molla** da kendini öldürür.” dedi. Her ne kadar bu bir mübalağa olsa da ilk önce kabul etmedim, çünkü ben çok incinmiştim.

Ancak bu beyitlere o hazretin şerefli kelamına uygun mukaddeme, fazilet sahibi insanların indinde lazım olur. O mukaddeme şudur:

Emîr-i Kebîr/Büyük Emîr Alî Şîr⁴⁰ (Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun), **Herât mescidinin** yapımını tamamladığında büyükler ve fazilet sahibi tarihçiler, bu binanın tamamlanması için çeşitli güfteler arz etmişlerdir.

Alicenap, efendilerin sığınağı, (bir hususta) kendisine müracaat edilenlerin en faydalısı, fazilet ehlinin koruyucusu, yüce ve üstün derecelere muktedir, âlimlerin, izzet ve asalet sahiplerinin en faziletlisi, yeryüzünde irfan ve belagat ehli olanların en önde geleni, aklî ilimleri bünyesinde toplayan, şer'î ve naklî ilimlerin tümüne vakıf, ihsan, ikram ve cömertliğin kaynağı, koruyup gözeten Allah (cc) tarafından

⁴⁰ Türk edebiyatının en seçkin simalarındandır. Hem edebiyat ve sanat hamisi olarak hem de *Farsça Dîvânı* ve *Mecâlisü'n-nefâ'is* adlı Türkçe tezkiresi vesilesiyle İran edebiyatında da çok üstün bir mevkie sahiptir. Uygur kabilesine mensup Kîçkine Bahşi'nin oğludur. Herât'ta doğmuş ve yine bu şehirde vefat etmiştir (Ateş 1968: 454).

desteklenen **Seyyid İhtiyâruddîn Hasan**⁴¹ iki tarih söylemişti. Bunlardan biri Arapça olup eyvanın kuzey cephesine yazılmış, diğeri ise Farsça olup caminin eyvanının kemeri önüne yazılmıştır. İki tarih de hem havas hem de avam tarafından kabul görüp beğenilmiştir. Arapça tarih şudur:

أَدَامَ اللَّهُ ذِكْرِي مَنْ سَعَى فِيهِ
وَ أَبْقَى ذِكْرَهُ فِي الدَّهْرِ بِالْحَيْرِ

لَهُ ذَاتٌ بِحَيْرَاتٍ أَمِيرٌ
وَ اسْمُهُ مِثْلُ هَذَا لَيْسَ فِي غَيْرِ

بَنَى خَيْرًا بِتَجْدِيدِهِ وَ جَدِّ
فَسَلَّ تَارِيخَ هَذَا بَانِي الْحَيْرِ

Allah, Allah için çalışan, mücadele edenin şanını daim eylesin ve onun hatırasını dünyada hayırla baki kılsın.

O tüm hayırların, güzel işlerin sahibidir/emiridir. Böyle bir nam ve özellik, başka kimsede yoktur.

Gerçekten güzel yeniliklerin temelini attı. Tarihte böyle hayır işleyen biri var mı sor bakalım.

Gizli kalmasın ki ikinci beytin ikinci mısraından, muamma yoluyla “Alî Şîr” çıkacaktır. Farsça tarih ise şudur:

شَكَرَكَرْ هَمَّتْ صَاحِبِ خَيْرِي
كَشْتِ اَيْنِ صَوْمَعِهْ خَالِي زِ خَلَلِ

يَافَتْ اِتْمَامَ بَهْ خَوِي آرِي
عَمَلِ خَيْرِ بُوْدِ خَيْرِ عَمَلِ

سَالِ تَارِيخِ مَهْ وَ رُوْزِشْ بُوْدِ
دَهْمِ شَهْرِ رَيْبِعِ الْاَوَّلِ

⁴¹ Herât'ın önde gelen âlimlerinden olup Sultan Hüseyin Mîrzâ'nın vezirliğini yapmıştır. İhtiyatlı ve tedbirli olup vakar sahibi bir kişidir. Çok başarılı kadılık görevinde bulunmuştur. Verdiği hükümlere itiraz eden bir kişi çıkmamıştır. Takva sahibi olup temiz bir fitrata sahiptir. Fıkıhla ilgili güzel bir Farsça eser kaleme almıştır. Kalam ayetlerini iktibas için nazımlara göre bir araya toplamıştır. Bâbü, Murgâb'da mirzalarla görüşürken Kadı İhtiyâr, Mîr Muhammed Yûsuf ile birlikte gelip Bâbü'le görüşmüştür. 927/1521 yılında vefat etmiştir (Bâbü 2006: 351, 793; Alî Şîr Nevâ'î 1323: 95, 271).

Hayır sahibinin himmetine şükür(ler olsun ki), bu mabet, kusurdan arındırıldı.

Evet, güzellikle tamamlandı. (Bu) hayırlı bir işti, iş de hayırlı.

O tarihin ay ve günü idi; Rebîu'l-evvel ayının onu.

Mahdûm hazretleri de bu tarihle ilgili bir kıt'a söylemişti, o kıt'anın iki mısraı şu şekildedir:

لَمَّا طَاقَ وَفِيهَا صُفَّتَيْنِ

بِوَجْهِ الْجِدِّ صَلَّى الرَّكْعَتَيْنِ

O'nun (mescidin) kemerleri ve iki de pervazı/çardağı vardır. (Oraya girdiğinde) özenle iki rekât namaz kıl.

Bu kıt'a, **Emîr Alî Şîr'in** mütalaasına ulaşınca o: "Cenâb-ı Mevlevî'nin bu kıt'ası, beni çok memnun etti ve ondan çok hoşlandım." dedi. Uzun zamandır, bu fakirin o hazrete bir hizmeti(m) olmadığı aklıma gelmekteydi. Böylece bizi bu sıkıntıdan kurtardınız, dedim.

Bu, onun latif fikirlerinin faydalarından ve yüce ve görkemli şiirlerinin en güzel olanlarından:

منم که لیس حریفی [کسی] به بحث و جدل

چه بو علی چه ارسطو و بل از او افضل

ز لانسلم من بحر منجمد گردد

چرا نشاید اگر هم رود ز جای جبل

تو مدعای مرا از چه رو نمودی منع

ز خبط ار نه دماغ تو یافته است خلل

کلام کل لسانه ز خصم نشنیدم

که هست همچو سر او زبان او هم کل

حدیث عشق عصامی اگر شدی ناقل

چه جای منع که صحت مصون بود ز علل

Ben tartışma ve bahis için iddialıyım. (Karşımda) **Ebû Alî** kimdir, **Aristo** kimdir, (hatta isterse) onlardan daha üstün olsun.

Benim dilimden deniz bile donar. Belki de dağ yerinden oynar, neden olmasın.

Eğer senin aklında sapmadan dolayı bozulma yoksa, sen benim iddialarımı niçin men ettin/yasakladın.

Güzel bir söz ben düşmandan duymadım. Onun dili, kafası gibi keldir.

Üsâmî'nin aşk hikâyesini, eğer anlatacak olursan, onu sakın engelleme, çünkü o, kusurdan temizdir.

İki gün sonra **Mevlânâ Ahmed**, bir yolla bana ulaştı ve bu fakire olayın ne olduğunu sordu. Bu beyitleri duyunca, çok güldü ve bana: "Sakin ben **Mahdûm Hazretleri**'nin yanına varıncaya kadar bunları hiçbir kimseye okuma." dedi. Sonra o cenabın yanına varınca, onu bu durumdan/olaydan haberdar etti. O hazret, gayet mustarip oldu ve: "Ey **Ahmed!** Çabuk beni onun yanına götür, yoksa öleceğim veya bu şehirden gideceğim." dedi. **Mevlânâ Ahmed** geldi, bu fakiri bin bir zahmetle onun hizmetine götürdü. Gözü bu fakire düşünce koştı ve bu fakire sarılarak ağlamaya başladı. Allah'a yemin ederek benim o sertliğim, son derece şefkatimendir, dedi. Sonsuz iltifatta bulundu ve bu fakiri de derse beraberinde götürdü. Ders için vardığımızda bütün ders ehli, orada hazır bulunuyordu. Orada: "Ey dostlar! Ben şahadet ederim ki diyerek -yemin etti-. Bugün bunun gibi fazilet ve kemal sahibi, nitelikli bir kişi burada yoktur." dedi. Evet, nitelikli insan çok gördük, ama bunun kadar her konuda fazilet sahibi olan sanki bütün ömrünü faziletini tamamlamak için harcamış kişi görmemiştim, dedi. Sonra gençlere hitaben: "Sizleri onunla barıştıracam ve kırgınlığa son vereceğiz." dedi. Sonra gençler tek tek bana sarıldılar, fakat **Şeyh-zâde** bana öyle bir sarıldı ki herkes yüksek sesle bağırmağa başladı.

چه خوش باشد که بعد از انتظاری

به امیدى رسد امیدوارى

Ne güzeldir ki bu bekleyişten sonra ümitvar olanlar umuda erer.

Mahdûmî'nin bu barıştırmaktan amacı galiba buydu.

Bu hikâye, **Maksûd-ı Hammâr**'ın kulağına ulaşınca, onun gül yüzü yeniden açtı ve bu fakire; "**Ebû Yûsuf-ı Sekkâk** nakletmiştir ki hademelerin **Emîr Muhammed Emîr Yûsuf**⁴², un ayak ağırları için ve

⁴² Şâh İsmâ'îl'in halifelerinden (Vâsıfî 1349: 250).

Mevlânâ Mes'ûd-ı Şîrvânî⁴³, nin oğlunu hiciv eden kıt'aları vardır. Ayrıca **Şeyh-zâde Vahîduddîn**, âşıklık ile ilgili bir gazel söylemiştir. Ancak onu hatırlamıyordu, ama çok övüyordu. Eğer onu okumakla fakirleri memnun edersen çok fazla iltifatla ödüllendirebilirsin, dedi ve şöyle arz edildi:

Emîr Muhammed Emîr Yûsuf'un ayağının başparmağında başlayan nikris/gut hastalığı vardı. Birçok şair ve faziletli insan, hasta ziyareti için onun huzuruna gittiler. **Hâce Âsafî**⁴⁴ şu matla ile tatlı bir dille söze başladı ki:

بود درد تو به تنگ از دل بی حاصل من
رفت و در پای تو افتاد ز دست دل من

Bu hastalığın asıl yeri, benim gönlümün içi idi; ancak benim gönlümden el çekti, senin ayağına yerleşti.

Mecliste hazır bulunanlar, bu matlaı tarif ve tavsif ederken öyle abarttılar ki bendeki kıskançlık ve gayret teri, himmet gerdanımda harekete geçip akmaya başladı. Bunun üzerine durumu araştırıp inceleme yoluna gittiler ve sonradan, gerçekten son derece güzel bir şey ortaya çıktı. Ertesi gün, zihin deryasından bu kıta beyan sahiline vurdu/çıktı:

به پای بوس عزیزى رسیده ای ای درد
که چشم جان بود از خاک پای او روشن

کنون ستاده چرا بر سر قدم باشی
بیا و از ره عزت نشین به دیده من

Ey dert! Onun ayağının toprağından/tozundan can gözü aydın olan o azizin ayak toprağını öpmeye geldin.

Şimdi niçin ayaküstünde/ayakta duruyorsun. Gel de izzetinle benim gözüme kon.

⁴³ Şîrvânî olup Herât'a gelmiştir. Molla Câmî'den ders almıştır. Mehd-i Ulyâ Gevher Şâd medresesi ve başka medreselerde müderrislik yapmıştır. Güzel ahlaklı, derviş mizaçlı ve dünyaya önem vermeyen bir kişidir. Şiirle de iştiğal etmiş ve çeşitli şiirler kaleme almıştır. Birçok meşhur kitaba hâşiye yazmıştır. *Hâşiye-i Şerhu Tavâli'* ve *Hâşiye-i Şerhu Mevâkif* bunlardandır (Nevâyî 2001: I/135, II/454-455; Alî Şîr Nevâî 1323: 266).

⁴⁴ *Mecâlisü'n-nefâyis*'te Mevlânâ Kevserî'nin, Hâce Âsafî ile sohbetinin bereketinden dolayı şiir söylediği belirtilmektedir. Kazvînî de mersiye söylediğini kaydetmiştir (Nevâyî 2001: I/95, II/413; Alî Şîr Nevâî 1323: 68, 136).

Cenâb-ı Memdûh, bu hakirin mertebesinin/hüviyetinin üzerinde aşırı derecede övgüde bulundu, takdirini belirtti ve iltifat gösterdi. Bunun üzerine **Mevlânâ Sa'îd bin Mes'ûd**'un kıskançlığı, öyle bir noktaya geldi ki birden bire kontrolünü kaybetti ve saçmalamaya başladı. Bunun üzerine ben, hiçbir şey demeden meclisi terk ettim. **Mevlânâ Sa'îd**'in bir sohbet arkadaşı vardı. Onun yanına gittim ve ona: "**Mevlânâ Sa'îd**'in bir kusurunu biliyor musun?" diye sordum. O, bana: "Onun iki kusuru vardır. Sahip olduğu kusurlardan birincisi, o keldir; ikincisi de bu günlerde o kedhudâ/koca/damat olmuştur ve çok kötü durumdadır." diye cevap verdi. Ben de ona: "Allah sana iyilik versin, sen benim elime ne güzel bir koz verdin, artık ben onu dünyada rezil ettim." dedim. Elli kıt'a onun kafası için elli kıt'a da öbür konu için hazırladım. Hemen o gece, dört kıt'a ortaya çıktı. İşte o dört kıt'a şu şekildedir:

Birinci Kıt'a:

سعید کل که سرش چون کدو ز مغز نمی ست
از آن جهت به سبکساری است افسانه

ز دانۀ سر خود زرد رو و رنجور است
چنین بود اثر علت کدو دانه

Kel Sa'îd'in başı/kafası, kabak gibi boştur/beyinsizdir. O yüzden, onun hikâyesi de değersizdir.

Kafasındaki çekirdekten yüzü sarı ve üzüntülüdür. Kabak çekirdeğinin getirdiği sonuç budur.

İkinci Kıt'a:

سعید کل که بود بی نصیب از مردی
ندام از چه سبب کدخدا شده است دلیر

حدیث کبیر و کدو گرچه شهرتی دارد
زنش به عکس کدو بیند و نیند کبیر

Kel Sa'îd, erkeklikten nasibini almamıştır. Bilmiyorum hangi sebepten dolayı cesaretlenip koca olmuştur.

Kabak ile s.k hikâyesi meşhur/yaygın olmasına rağmen, onun eşi aksine kabağı görüyor, ancak s.ki görmüyor.

Üçüncü Kıt'a:

به رغبت کدخدا گردید مولانا سعید اما
ز چیزی بر سر منکوحۀ خود دیر می آید

همه اسباب کار کدخدائی دارد و لیکن
همین چیزی که در کار است او را کبیر می باید

Mevlânâ Sa'îd, büyük bir arzuyla koca oldu, ama onda erkeklik olmadığı için eşinin yanına geç gelir.

Kocalığın bütün gereğini yerine getirmiştir, fakat ona en çok lazım olanı verememiştir.

Dördüncü Kıt'a:

دی سعید کل به من می گفت گشتم کدخدا
لیک از سستی مرا صد درد و غم بر جان رسد

مانده ام حیران که درمان من در مانده چیست
وز کدامین یار این درد مرا درمان رسد

گفتمش این عقده بر دارم من از راه تو، گفت
یار کار افتاده را یاری هم از یاران رسد

Dün Kel Sa'îd bana: "Ben koca oldum, ancak benim zayıflığımdan dolayı yüz türlü dert ve sıkıntım canıma tak etti." dedi.

Bu derdime dermanın karşısındaki acizliğim karşısında şaşırıp kaldım. (Acaba) hangi dost(um)dan bu derdime derman ulaşır.

Bu engeli, ben senin yolunun üzerinden kaldırıyorum, dedim. Yardıma muhtaç dostu yine dostlardan gelir, dedi.

Bu kıt'alar, yazıldıktan sonra **Emîr Muhammed**'in misafirhanesinin kapısının iki kanadına asılması için gönderildi. **Emîr Muhammed**'in misafirhanesinin kapısının iki kanadına asılan bu kıt'alar, tıpkı sevgilinin iki zülfü gibi fitne ve kargaşalığa sebep oldu. Sabahleyin **Cenâb-ı Emîr** misafirhanenin kapısına gelince kapının iki kanadında asılı olan o kâğıtları gördü ve gülümseyerek: "Bir keramet olmuş galiba, **Mevlânâ Vâsîfî**, **Mevlânâ Sa'îd**'e bir hediye göndermiş." dedi. Vuku bulan bu olay araştırılınca, Cenâb-ı Emîr'in yüzünde görülmedik bir mutluluk ve sevinç belirdi. Nitekim ⁴⁵ "مُواخَاةَ الشَّعْرَاءِ فَإِنَّهُمْ يَضْنُونَ بِالْمُدْحِ وَ يَجِدُونَ بِالْهَجْوِ" sözünü, **İmâm**

⁴⁵ Şairlerle dostluk/kardeşlik kurmaktan sakının. Çünkü onlar medihte/övgüde bulunurken cimrilik eder, methiyenin hakkını vermezler. Ancak hiciv yaparken kaliteli iş çıkarırlar.

Zeynelâbiddîn⁴⁶'in mu'ciz-nizâm/insan aklını aciz bırakacak tarzda tanzim edilmiş kelimelerdir. Burada **İmâm Zeynelâbiddîn**, övgüde cimrilik yapan ve hiciv konusunda cömert davranan şairlere karşı düşmanlık yapmaktan sakının demektir. Nitekim lanetlenmiş **Mevlânâ Sa'îd**, tavrı neticesinde durduk yere kendine bir düşman edinmiştir." dedi. **Cenâb-ı Emîr**'in bu sözü üzerine **Mevlânâ Sa'îd** geldi. **Vâsîfî**'nin yazmış olduğu bu kıt'alardan haberdar olunca, hem çok üzüldü hem de çok ağladı. **Emîr Muhammed**, **Mevlânâ Sa'îd**'in bu durumu üzerine ona: "En iyisi sen onun yanına git ve ondan özür dile. Belki de onun gazap kılıcını, göstereceğin bu hoş/güzel olan olgun davranışınla çekmez/kör edebilirsin ve onun kızgınlık zehrini yumuşaklık tiryakiyle dindirebilirsin." dedi. Hasılıkelam **Emîr Muhammed**'in bu sözü üzerine **Mevlânâ Sa'îd**, bu fakirin/ **Vâsîfî**'nin yanına geldi ve öyle bir yalvardı ki **Vâsîfî** ona acıdı, intikam kılıcını kılıfına koyarak düşmanlık meydanından çekildi.

Şeyh-zâde Vahîduddîn için söylenen gazel şudur:

ای که داری هوس عشق و گرفتاری دل
حال من بین و از آن تجربه ای کن حاصل

نیست چون عشق ز یک جانب از آن می ترسم
که مبادا دل او هم به تو گردد مایل

عشق ورزی به بتی و غرضت آن باشد
که از او نیز بدین قاعده بستانی دل

دل هر کس به طریق دگر ای جان ببری
دلبری چون تو کسی یاد ندارد کامل

هست چون جای مکافات جهان ناله مکن
که ز حال تو شود آن مه بد خو غافل

⁴⁶ Asıl adı Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî b. Ebî Tâlib (öl. 94/712) olup İsnâşeriyye'nin dördüncü ve İsmâiliyye'nin üçüncü imamı kabul edilen tâbiîdir (bk. Kılavuz 2013).

تا عذار تو بر افروخته از آتش عشق
صد پری رو شده پروانه ات ای شمع چنگل

چون ترا وصل مدام است به شکرانه آن
واصفی هم چه شود گر به تو گردد واصل

Ey aşk hevesine ve gönül giriftarına/yarasına sahip olan! Benim halime bir bak ve bundan bir tecrübe kazan.

Ben aşkın tek taraflı olmamasından dolayı korkuyorum ki onun gönlü de sana karşı meyil etmesin.

Sen, birine âşık ol ve ilgin ona olsun. Onun da aynı kuralla gönlünü kazan.

Ey can! Sen, herkesin gönlünü, farklı yöntemlerle alırsın. Kimse senin gibi mükemmel bir sevgiliyi bilmez.

Dünya, mükâfat yeridir, sen canını sıkma. O kötü huylu ay, senin halinden gafil olmuştur.

Aşk ateşi, senin yüzüne kadar sarıp sarmalamış. Ey Çigil mumu! Yüz tane peri yüzlü, senin pervanen/kelebeğin olmuş.

Ona şükür olarak sen her daim kavuşmuşsun. Eğer Vâsıfî de sana kavuşsa, ne olur.

Yeniden Maksûd-ı Hammâr Hikâyesinin Bahsi

Bu mukaddemeler/bilgiler verildikten ve hikâyeler anlatıldıktan sonra **Maksûd-ı Hammâr**, serv-i âzâd/düz, başı dik servi gibi yerinden kalktı, edep elini göğsüne koydu/tazimde bulundu, bir fâtiha (okunmasını) rica etti ve: “Büyükler/önderler, himmet göstererek bu fakire/hakire bir köşe ayırsınlar ki zamanını ilim öğrenmekten ve fazilet kazanmaktan başka bir şeye harcamasın. ⁴⁷اٰیةٖ تُوْبُوْا اِلٰی اللّٰهِ تَوْبَةً نَّصُوْحًا” hükmünce yasak kıldığı şeylerden ve eğlencelerden tamamen tövbe etsin.” dedi. Talebeleriyle medreseye gelip benim indimde derse başladı. Ancak bazı kötü davranış sergileyen öğrenciler, varılan bu anlaşmaya karşı tavır sergileyerek bilginin duyurulmasına karşı çıktılar. Onu,

⁴⁷ Tahrîm suresi, ayet 8’den nakıs iktibas. Meali: “Siz bütün samimiyetinizle Allah’a tevbe edin.”

Avâmil'de⁴⁸ olduğu gibi muarreb isme benzer bir şekilde değiştirmek istediler. Dostluk binasını yıktılar, düşmanlık kapısını açtılar, eğitim öğretimi alt üst ettiler. Ancak bu eylemler/kararlar, eğitim öğretimin faydasına karşı olduğu için o eylemlerin etkisi yerini bulmadı. Nûn-ı tenvîn gibi hareketlerin arkasına mukim olan, tevazua mukabil ve tezezzüle bedel yerine hâlin tenkîrini bu fakire karşı seçen bir başka gurup da, bu tavırlarından dolayı onun elif gibi boyundan ve lâmelif gibi zülfünden mahrum kaldılar. Başka bir gurup da adalet yolundan dönmüşlerdi. Onlar, zenginlerin âdeti gibi dirhem ve dinarlarını harcamaya teşebbüs ettiler. Ancak bu baskıların hiç biri ona kâr etmedi ve onların sözünü dinlemedi.

Bu sırada alicenap, riyasetin merkezi, siyâdetin/efendiliğin/beyliğin göz nuru, saadetin aydınlık, ışık kaynağı, insanların gözbebeği **Mevlânâ Seyyid Emîr Hüseyin, Buhârâ**⁴⁹'dan gelerek şerefli huzurlarına teşrifi uygun gördüler. Alicenap, ileri gelenlerin mercii, faziletli kimselerin sığınağı, dileyenlere hidayet yolunu gösteren rehber, baştan sona tüm ilimleri bilen ve kuşatan, faziletin tüm unsurlarını sağlam fitratıyla ve temiz fikirleriyle gerçekleştiren, zor problemleri açıklayıcı, doğru ve sağlam görüşleriyle çözen, içinden çıkılmaz konuları keskin, aydınlatıcı fikirleriyle ortaya çıkaran, onun delilleri zor/şüpheli anlamların aydınlatıcısı olan, onun parmakları emniyet, huzur kapılarını açan, güneş ışınlarının, tüm yıldızların doğduğu ışık kaynağı olan, Allah'ın onu ihsanı hak edenlere bir lütuf olarak güçlendirip desteklediği **Seyyid Şemsüddîn Muhammed**'den Arapça manzum bir mektup -ki bu vefa ve safa defterinin o güzel kokulu girişi ile orada yazılan ibarelerden esen güzel yelin, **Hz. İsa**'nın ölüleri diriltten nefesi gibi ruhu okşamaktayd- getirdiler. O mektubun sayfaları, gizli şeylerle öyle süslenmişti ki onun

⁴⁸ Arapça gramerde, kelimelerin sonlarının nasıl okunması gerektiğini inceleyen bölüm.

⁴⁹ 97,5 derece boylam, 39 derece enlemde bağı, bahçesi bol, nahiye ve köyleri bayındır, düz bir yerde, Semerkand Sogd'unun batısında meşhur bir şehir ve mamûr bir limandır. Mugan dilinde "ilmin toplandığı yer" anlamına gelen "Bihar" kelimesinden türetilmiş olduğu *Habîbü's-siyer*'de kayıtlıdır. Buranın kalesine çıkılıp etrafa bakıldığında, her tarafında göz erimi bir yeşillik Sogd dili konuşan halkının çoğu, güzel ve iyi huyludur. Külâh takıp kaftan giyerler. *Heft-iklîn*'de; kıyamet günü şehitlerinin çokluğu ile övüneceği için Buhârâ'ya fâhire/övünen derler. Buradan birçok âlim ve evlaya yetişmiştir (Kâtib Çelebi 2013: II/566-67; Kartal 2019: 273-274).

gibi mektubu hiç kimse görmemişti. Onu görenin gözü nurlanır, gönlü canlanır tazelenirdi. Saadet yıldızları, umutlarına kavuşur, sıkıntılı ve zor durumlarından güzelliğin o işret ve ikbalinin zirvesine yükselirlerdi. Beğenilen o mektup, şu şekildedir:

سَلَامٌ جَامِعٌ لِلْخَيْرِ كُلِّهِ / عَلَيَّ مِنْ فَاقِ أَرْبَابِ الْكَمَالِ
 سَلَامٌ صَادِرٌ عَنْ إِشْتِيَايَ / إِلَى الْمَطْبُوعِ فِي كَلِمِ الْحِصَالِ
 سَلَامٌ سَيِّئُهُ سِرُّ الْفُؤَادِ / سَلَامٌ لِأَمْنِهِ لَوْحِ الْحَيَاةِ
 فَيَبْقَى مَا هُمَا أُمَّ الْكِتَابِ / وَ يَشْعُرُ بِالْفِرَاقِ أَوْ الْوَصَالِ
 سَلَامٌ مَبِئْهُ عَيْنُ أَلِ مَحَبَّتِ / عَلَيَّهَا حَزْفُ أَمْنٍ مِنْ زَوَالِ
 فَيَبْقَى مَا هُمَا لِلْهَجْرِ رُغْمًا / مِنَ الْمَنَانِ تَعْلِيمِ السُّؤَالِ
 سَلَامٌ سَيِّئُهُ يَدْعُو سُرُورًا / سَلَامٌ لِأَمْنِهِ لِأَمِّ الْحَلَالِ
 عَلَيَّ مِنْ مَحَبَّةٍ مَجْبُولِ طَبْعِي / وَ صَبْرِي عَنْهُ كَأَلَمِ الْمِحَالِ
 أَيْبَرُ الدِّينِ كَمَالًا وَأَصْفِيَا / عَدِيمِ الْمَثَلِ فِي بَابِ الْكَمَالِ
 لَهُ نَظْمٌ كَمَكُونٍ مِنَ الدُّرِّ / وَ نَثْرٌ كَالْجَوَاهِرِ وَاللَّالِ
 فُتُونُ الْفَضْلِ مَحْفُوظَاتُ صَدْرِ / لِسَانُ الْعَيْبِ فِي طَيْبِ الْمَقَالِ

Selam onadır ki, O, ehlikemal'e üstün gelmiş, tüm güzellikleri (bünyesinde) toplamıştır.

Selam ki ona olan özlemimden kaynaklanır. O, bütün güzel hasletlerle donanmış bir gönüle sahiptir.

O selamın "sîn"i, gönüllerin sırrıdır. O selamın "lâm"ı, hayallerin hatıra gelmesidir.

Geriye (mîm ve elif)/"mâ" kaldı ki o da ana kitaptır. Vuslatı da firakı da bilir.

Selam'ın "mîm" i, muhabbetin kaynağıdır. Onu (muhabbeti) bitmekten koruyan, güvenilir bir karakter vardır.

Geriye (mîm ve elif)/"mâ" kaldı ki o hicrettir/ayrılıktır. Mennân (olan Allah'tan) istemeyi öğretir.

Selam'ın "sîn"i, sevinçleri davet eder. Selam'ın "lâm"ı, helalin lâmıdır (ayıbidir, kınanmasıdır).

(Selam) muhabbetiyle tabiatımın yoğrulduğu (yâredir). Sabrım, onun (başıma açtığı) olmaz işleridir.

O, İslam'ın kemal özellikleriyle saygıdeğer kişiliğiyle, mükemmellik yolunda eşsiz, benzersizdir.

Onun gizlenmiş inci misali nazm'ı var. Nesri de mücevher ve elmas kadar değerli.

Fazilet sanatları onun göğsünde/kalbinde mahfuzdur. Geleceğe dair sözleri ise ne güzeldir.

Bu şevk oluşturan makaleler ve zevk verici hikâyeler ile meşguldüm. Bu tür gurur verici ilmi, müfâheret/kendini övenler arasında yaygınlaştırdım.

Beyit:

مکتوب جان فزای تو آمد به سوی من
از شوق تو به سینۀ سوزان خادمش

از بیم آنکه نایرهٔ دل نسوزدش
فی الحال بر دو دیدهٔ گریان خادمش

از خوف آنکه آب دو چشمم نشویدش
از دیده بر گزتم و بر جان خادمش

Senin cana can katan mektubun, bana ulaştı. Onu, senin şevkinden/aşkından dolayı yanan sineme bastım.

Gönül ateşi onu yakmaması üzerine/halinde korkudan derhal ağlayan iki gözüme onu/mektubu koydum.

İki gözümden akan yaş, onu yıkamaması durumunda korkudan gözümden alıp cana onu koydum.

Ansızın/bu sırada o güzellik çimeninin/bostanının servisi, o hoşluk meclisinin şebistân/yatakodası mumu, o gönlü yaralı âşıkların yanıp kavru lan gönül yarasının merhemi olan **Maksûd-ı Hammâr**, bu mahzunun hüznler evine girdi ve şu matla dilinden döküldü:

به غربت می برد گردون ز کویت بی محل ما را
نمی دادم که روزی می دواند یا اجل ما را

(Şüphesiz bu) felek bizi, senin bulunduğun yerden/yanından gurbete götürecektir. Bizi rızık için mi yoksa ecelimiz için mi götürüyor, bilmiyorum.

Bu matlaı duyunca, ağladı:

زاله از نرگس فروبارید و گل را آب داد
وز تگرگ روح پرور مالش عناب داد

Nergisten jâle/çiy yağdı ve gülü suladı. Ruhu besleyen/ruha kuvvet veren o dolu parçaları inâb/hünnap ağacını okşadı.

Orada hazır bulunan talebelerin hepsi ağladı ve feryat ettiler:

و کُلُّ أَحْ يُفَارِقُهُ أَحْوَهُ / لَعَمْرُ آبِيكَ إِلَّا الْفَرَقْدَانِ

Babanın hayatına and olsun ki her kardeş bir gün gelir kardeşini bırakır, terk eder. Firkad yıldızı (kuzey kutbunda yerleri sabit birbirine çok yakın ve benzer iki yıldız) ise asla.

Sonunda mecburen birbirimizle vedalaştık ve gurbetin yolunu tuttuk.

Vâsıfî'nin Semerkand'dan Buhârâ'ya Seyri ve Temaşaları

Bu yolculuk öyle bir zamanda gerçekleşti ki feleklerin münadileri, ruha canlılık veren nidalarıyla: ⁵⁰ إِذَا جَاءَ الْحُوثُ وَالْبُرْدُ بُيُوتَ diyerek bu topraklarda yaşayanların kulağına duyurdular. Bahar hizmetçileri, zümrüt görünümlü zeberced/fıstık yeşili renkli yaygısını/halısını, yeni/taze bitkilerle ayaklar altına sererek, ilkbahar sultanını ağırılıyorlardı. Hoş ve güzel bir grup gül ve reyhan, soğuşun etkisinden ve soğuk havanın şiddetinden gizli ve kapalı yerlerde, sokak köşelerinde ve yer altında kendilerini gizlemişlerdi. Zemherinin okunun korkusundan her biri bir köşede gizlenmiş, yokluktan varlık çölüne çadır kurmuşlardı. Nergis, ⁵¹ فَأَنْظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُجِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ayeti hükmünce, basiret gözünü gafletten uyandırdı. On dilli sûsen de bu nidayı, dostlarının kulağına şöyle söyledi:

خوش بر آمد به چمن با قدح زر نرگس
ساقیا باده که دارد سر ساغر نرگس

سرش از ساغر می نیست زمان خالی
جمله سیم و زر خود کرد در این سر نرگس

شمع جمع طرب [و] چشم و چراغ چمن است
زان چمن را همگی چشم بود بر نرگس

یک گل از صد گل عمرش نشکفته است چرا
پشت خم کرده چو پیران معمر نرگس

⁵⁰ Balık gelince, soğuk ölür. (Balık burcunda bir zaman dilimi geldiğinden havalar ısınmaya başlar.)

⁵¹ Rum suresi, ayet 50'den nakıs iktibas. Meali: "O halde Allah'ın indirdiği yağmurun yaptığı işe bir bak, bir düşün."

Nergis, altın kadehi ile gül bahçesine hoş geldi. Ey saki! Nergisin kadehinde bulunan şarap kimde var.

Onun başındaki kadeh, şaraptan hiçbir zaman boş değildir. Bu nergis, başında bütün altın ve gümüşleri topladı.

Mum, eğlencenin toplamı ve çimenin gözü ve çırağıdır. O çimenlikte, herkesin gözü nergiste(dir).

Onun ömrünün yüz gülünden bir gülü açmamış, niçin? Uzun bir ömür süren yaşlılar gibi nergis de belini bük müştür.

Buhârâ Kalesi'ne geldiğimde öyle bir şehir gördüm ki şehir surunun/duvarının yüksekliği ve uzunluğu, sanki iki büklüm/kambur olan felek, tekrar boyunu/belini doğrultup kale bedenlerine bakabilseydi güneş gibi doğmuş olan sarığı, onun başından yere düşerdi. Eğer bâsıra/göz güvercinleri hayal kanadı ile bin yıl uça da onun binde birine ulaşamaz.

Beyit:

بعد از هزار سال به بام زحل رسد
خشتی اگر ز کنگره او جدا شود

Eğer onun kale bedenlerinden bir tuğla ayrılırsa, ancak bin yıl sonra Zühal'in damına/çatısına ulaşır.

Bu şehrin süsü, bezeği ve güzelliği öyle bir derecedeydi ki **يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ** ⁵² ayeti mucibince bir gün/kıyamet gününde yerlerin başka yerlere göklerin de başka göklere dönüştürüleceği kaçınılmaz ve kesin olsa bile o amber kokulu cennet, sanki kıyamet günü sır nikabı ve hayâ perdesinin ardından cemalini göstermezdi. Gayb habercileri, lâ-reyb/yakîn müjdecileri yüksek kapının/kale kapısının üstünden **فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ** ⁵³ ayeti hükmünce "Bu adn cennetine ebedî olarak kalmak üzere buyurun girin" seslerini, insanlara duyuruyordu ki onun yüksek kapısından/kale kapısından içeri adım atınca insanı hayrette bırakan ve şaşkırtan şeyler, hoş ve zarif şeyler görülürdü. Görülen bu güzellikleri, tarif etmeğe akıl yetersiz kalırdı.

⁵² İbrahim suresi, ayet 48'den nakıs iktibas. Meali: "Bir gün gelecek, yer başka bir yere; gökler başka göklere dönüşecek (gördüğünüz her şey alt üst olacak)."

⁵³ Zümer suresi ayet 73'ten nakıs iktibas. Meali: "Haydi, şimdi sürekli kalmak üzere girin cennete!"

Seyrederek ve bakarak kutlu şehit sultan **Uluğ Bik Mirzâ**⁵⁴,nın **Buhârâ**'da Çârsûk'un başında yaptırdığı medreseye⁵⁵ ulaştığımızda **Hazret-i Mahdûm**, şerefli ve güvenilir **Şemsüddîn Muhammed**, o medreseye teşrif ettiler. Ağrıyan göz (için), o saygıdeğer hazretlerinin ayağının toprağından, ki siyah sürme çekilmiş gözler görmeye/görölmeye en layık olandır, sürme çekilmişti. O yüce hazretin işaretiyle yüce kapıyı ve eşiğı öpmek için o yörenin büyük kimseleri, itibarlı kişileri, ileri gelenleri, ilim adamları ve halkı oraya toplandı. Alicenap, yücelik ve üstünlüklere sahip, soyu açık, ortada herkesçe bilinen, şeceresi tertemiz, üstün meziyetleri ve övgüye layık değerleri bünyesinde toplamış, eski devlet adamlarının özellikleri kendine has

⁵⁴ 796/1394'te Azerbaycan'ın Sultaniye şehrinde doğmuştur. Babası Timur'un küçük oğlu Şâhruh, annesi Gevher Şad'dır. Daha küçük yaşlarda geleneksel dinî ilimler, ardından mantık, matematik ve astronomi tahsili görmüştür. 1404'te Muhammed Sultan'ın kızı Öge Begüm ile (Biki) evlenen Uluğ Bey'e, babası tarafından 1409 yılında Semerkant merkezli Mâverâünnehir bölgesinin yönetimi verilmiştir. Henüz on altı yaşında iken devleti yönetme sorumluluğunu üstlenen Uluğ Bey, kuzeybatıda Ceyhun ırmağından Soğanak'a ve kuzeydoğuda Asparay şehrine kadar otuz sekiz yıl bu geniş coğrafyanın emîri olarak yönetimde kalmıştır. Ancak vaktinin çoğunu bilimsel faaliyetlerle geçirdiği için devlet işlerini babasına bağlı olarak ve onun yardımıyla yürütmüş, diğer emîrler gibi o da hutbelerde ve sikkelerde Şâhruh'un adını kullanmıştır. Uluğ Bey döneminde Semerkand, nakli ve akli ilimlerin, sanat ve edebiyatın en parlak günlerini yaşadığı bir merkez haline gelmiştir. Kendisinin ilgi derecesi bilinmiyorsa da onun zamanında tasavvuf kültürü ve özellikle Nakşibendîlik bu bölgede hızlı biçimde yayılmıştır (bk. Unat 2012).

⁵⁵ Uluğ Bik tarafından inşa ettirilen medreselerin en eskisidir. 820/1417 yılında yaptırılan medreseyi, 822/1419 yılında Buhârâ'ya geldiğinde, ziyaret etmiş ve öğrencilerle bazı kişilere çeşitli ihsanlarda bulunmuştur. Mimarlarının Necmeddîn-i Buhârî ve İsmâil-i İsfahânî'nin olduğu bu medrese, avlusu ve girişi süslü yüksek baş kapısı bulunan dikdörtgen şeklindedir. Girişten hemen sonra bir koridor gelmektedir. Bu koridorun bir başında derslane, diğer başında ise bir mescit bulunmaktadır. İkinci katta kütüphane mevcuttur. Fasad çift katlı kemerlerden ve iki kattan oluşmaktadır. İki tarafından da "Güldeste" minareler yükselmektedir. Her ne kadar duvarları ile kemerleri pek tezyin edilmemiş olsa da kullanılan parlak çiniler dikkat çekmektedir. Medresenin yapısıyla dekor arasındaki uyumluluk, daha sonra Türkistân'da yapılacak olan medreselerde, bu medresenin örnek alınmasını sağlamıştır. Avlu, öğrencilerin yaşadığı iki katlı hücrelerle donatılmıştır. Medresenin, duvar ve kemerleri, astronomi ile ilgili çeşitli resimlerle donatılmıştır. Dönemin önde gelen birçok âliminin ders verdiği bu medreseden önemli bir çok âlim ve sanatkâr yetişmiştir (Eshenkulova 2001: 52-54).

kılınmış **Kadı İbrâhîm** ki kemalin sonsuz havasında, açılmış büyük kanadıyla hayal sîmurgunun uçuşu, eşi benzeri olmayan zatın yanında sadece hayaldir. Güneş ışıkları gibi nuru, ayın parlaklığı gibi ışıltısı olan o zatın olgunluklarının Arefat'ının şerefelerine, yüce ve ince ruhlu insanların/canların yükselmesi, heves/arzu ve hayal makulesinden şeref buldu. Bundan sonra [**Şeyhülislâm Hâce Hâşimî**⁵⁶, o yüce mertebeli alicenabın yüce eşiğine sığınmıştı] ki onun fazilet ve olgunluk denizlerinin dalgaları, fırtına(lı) (olmamasına rağmen) fesahat ve belagat münşeatinı beyan edip açıklamak için sahile ulaştı ya da fikir ve hayal kuşu, delil isteme/kanıt getirme kanadıyla felek kalelerinin burçlarına doğru yükselerek uçtu ve şerefli bir kutluluk kazandı.

O alicenabın hizmetinde bulunan hizmetçilerden/görevlilerden biri geldi ve: "**Ubeydullah Han**⁵⁷, in arş gibi yüce olan tahtının münşilerinden biri olan **Mevlânâ Mahmûd-ı Münşî, Karşî Yaylası**⁵⁸ndan geldi. **Ubeydullah Han**'dan mülazımlara/hizmetçilere/görevlilere bir yazı/mektup getirdi." dedi. Yüce Hâce, **Mevlânâ Mahmûd-ı Münşî**'yi huzuruna davet etti ve ona sonsuz saygı ve hürmet gösterdi. **Ubeydullah Han**'ın mektubunun muhtevası şu şekildeydi: Uzun zamandan beri kutlu fitratları, şairlerin en fasihi ve fazılların en yetkini olan, daha önce görülmemiş fikirleri, fazilet/alicenaplık ve fesahat gerdanları ile konuşma/belagat kemerini mücevherlerle süsleyen **Mevlânâ**

⁵⁶ Buhârâlıdır. Hâce İsmetullah-i Buhârâyî'nin haleflerinden olup Hâce Muhammed-i Pârsâ'nın torunudur. Dünya mal ve eşyalarının tamamına sahiptir. Ne zaman ata binse, nümeyiş için yakınları ve maiyetinde bulunanları da ata binmeleri için teklifte bulunduğu söylenmektedir (Alî Şîr Nevâ'î 1323: 144, 379; Hayyâmpûr 1372: II/995).

⁵⁷ Şeybânî hükümdarıdır (sal. 1533-1539). Özbekler'in XV. yüzyılda Mâverâünnehir'de güçlü bir siyasî birlik etrafında toplanmalarını sağlayan Ebülhayr Han'ın oğlu Şah Budak Sultan'ın ikinci çocuğu Mahmûd Sultan'ın oğlu ve Muhammed Şeybânî Han'ın yeğenidir (Uydu Yücel 2012).

⁵⁸ Nesef, Nahşeb, Keş'in güneyinde ve Şehr-i Sezb'in güney batısında yer almaktadır (Babür 2006: 796).

Kâtibî⁵⁹, nin şiiirlerine ilgi duyuyordu. Bundan dolayı meşhur fazıllardan ve ileri gelenlerden **Mevlânâ Kâtibî**'nin şiiirlerinden oluşın külliyyatının bulunması için onlara bu arzusunu dile getiriyor ve onlardan bu noktada destek beklediğini bildiriyordu. Ancak **الأُمُور مَرُوهَةٌ بِأَوْقَاتِهَا** sözüne⁶⁰ istinaden arzu edilen yüz, tevaffuk perdesiyle örtülmüştü. Kutsal dergâhında/eşiğinde mutlu olunan/mutluluk elde edilen **Mevlânâ Na'im-i Nişâbüri**, **Mevlânâ Sultan Alî-i Meşhedî**⁶¹,nin önde gelen öğrencilerinden **Mevlânâ Sultan Muhammed Handân**⁶² tarafından istinsah edilen **Mevlânâ Kâtibî**'nin yaklaşık otuz bin beyitten oluşın **Külliyyât**'ını, hanın yüce meclisine sundu. Bu hediye, hanın gözüne sanki **Nişâpûr**⁶³,un fethi gibi göründü. Çiçekler için, lâle, nergis, benefşe/menekşe, gonca ve gül redifli kasideler gibi, söylenmiş bir kaside dikkatini çekti. O kadar çok özel mana, benzetme ve söyleyişlerle donatılan bu kaside, ihtiva ettiği o yeni ve görülmedik hayaller ile yüce

⁵⁹ Asıl adı Şemsüddîn Muhammed b. Abdillâh olup Turşiz ile Nişâbüri arasında yer alan bir köyde doğdu için bazen Turşizî bazen de Nişâbüri nisbesiyle anılmıştır. Hat sanatıyla iştiğal ettiği için Kâtibî mahlasını almıştır. Nişâbüri'dan Herât'a, oradan da Esterâbâd ve Şîrvân'a gitmiş ve Şeyh İbrâhîm'in hizmetine girmiştir. Şîrvân'dan Azarbaycan'a geçerek Sultan İskender b. Kara Yûsuf'un himayesine girmiş ve onu öven şiiirler kaleme almıştır. Daha sonra İsfahân'a gitmiş ve orada tanıştığı Mevlânâ Hâce Saînuddîn Alî Türke'ye intisap edip onun müridi olmuştur. Kalın ömrünü uzlette geçiren Kâtibî, Esterâbâd'da vefat etmiştir. Kâtibî, Timurlular dönemi İran şiiirinin belli başlı özelliklerinden biri olan sanatlî dille şiiir yazma tarzının önde gelen temsilcilerindendir. Onun bu üslûbu bazı İranlı şairlerle Bursalı Ahmed Paşa gibi Türk şairleri tarafından da benimsenmiştir (bk. Vanlıoğlu-Atalay 1994: 155-156; Vanlıoğlu 2002).

⁶⁰ İşler, zamana bağlıdır.

⁶¹ Meşhedlidir. Sultan Hüseyin-i Baykara döneminin önemli hattatlarındandır. Alî Şîr Nevâyî tarafından yetiştirilmiştir. Mevlânâ Azher ve Hâce Alî Mîr'den ders almıştır. Özellikle nesih ve talik yazıda maharet sahibidir. Şiiirleri ve inşaları vardır. Hüsn-i hat ile ilgili yaklaşık üç yüz beyitlik bir mesnevî de kaleme almıştır. Sultan Hüseyin-i Baykara ve Alî Şîr Nevâyî için birçok eseri istinsah etmiştir. Güzel ahlak ve fitrat sahibi bir kişidir (Bâbüri 2006: 354, 833; Müstakimzâde 2014: 627; Nevâyî 2001: I/153, II/472-473; Alî Şîr Nevâyî 1323: 100, 273-274).

⁶² Şâh-ı Meşhedî diye anılmaktadır. Sultan Alî-i Meşhedî'nin öğrencilerinden olup talik yazıya yeni bir tarz kazandırmıştır. Özellikle talikle yazmış olduğu eserleri görenler, ona hayran olmaktadır. Müstakimzâde, onun Doğulu olduğunu söylemektedir (Müstakimzâde 2014: 668).

⁶³ Horâsân'da yer alan Meşhed'in güneybatısında bulunmaktadır.

fikirlerden dolayı, cennet bahçesine benzeyen bir gül bahçesini andırıyordu. Aklımızda/hatırımızda o çiçek redifli kasidelerden yazma düşüncesi oluştu. Bu mevsimde, her yeşil yaprak, sanki bir dildir ki

فَانظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا⁶⁴ ayeti gereğince dünyayı gören açık göz, gül ve reyhanları müşahade ederek aydınlanır. Gönül gözü, maanî çiçeklerinin mülahazasına katkı/fayda verir. O cenabın güzel ahlakından isteyen ve onun yolunu takip edenler, o kasideleri incelediler ve ona cevap verdiler. Ancak bu kitabı, hemen ona gönderdiler.

Hazret-i Hâce, o kasidelerin matlalarını yazdı ve bu fakirin (yani Vâsıfî'nin) onları yazması için beni (yani Vâsıfî'yi) işaret etti. Bu fakire şöyle söylediler: “Şu an sizin gelmeniz, güzel bir tesadüf oldu. Lâlelerin, la'l gibi kadehlerini kırmızı şarapla doldurduğu, muâşeret edenlerin eğlenmek için kırlara gittiği şu anda bizim hatırıma sizin lâle redifli bu kasideye cevap vermeniz uygun olduğu geldi. Halk arasında yayılmış olan söylentiye göre **Ubeydullah Han** beş gün sonra şeref sahibi olan **Hâce Muhammed-i Pârsâ**⁶⁵ (k.s.)'nın evlatlarından Hâce Pârsâ'ya taziye ziyaretinde bulunmak için **Karşî Yaylası**'ndan şehre gelecek. Onun gelmesine kadar bu kasidenin tamamlanması gerekli.”

Hazret-i Hâce'nin meclisinden çıktım ve kendi kendime; “Eğer bir istek üzerine ben bu kasideleri yazmakla görevlendirildiysem muhakkak benim bunları yazıp tamamlamam gerekli. Bu şiirin matla beytinden makta beytine kadar olan kısmında Ubeydullah Han'ın hüviyetini ve durumunu yansıtmam gerekli.” dedim. Bu arada, eğer medreseye gidersem bütün öğrenciler ve fazıllar yanıma gelirler ve bu mana uygun değil; şu hayalî bir söylem diye bana hücum ederler, diye düşündüm. Bu

⁶⁴ Rûm suresi, ayet 50'den nakis iktibas. Meali: “O halde Allah'ın indirdiği yağmurun yaptığı işe bir bak, bir düşün. O ölü toprağı nasıl da canlandırıyor?”

⁶⁵ Asıl adı Ebü'l-feth Celâlüddîn Hâce Muhammed b. Muhammed el-Hâfızî el-Buhârî (öl. 822/1420) olup Nakşibendiyye tarikatının kurucusu Bahâeddîn-i Nakşibend'in önde gelen halifelerindendir. Ona “Pârsâ” (dindar, zâhid) lakabı, Bahâeddîn-i Nakşibend tarafından verilmiştir. Hâce Muhammed Pârsâ, Bahâeddîn-i Nakşibend vefat edince şeyhin diğer halifesi Alâeddîn Attâr'a intisap etmiştir. Attâr'ın ölümünün ardından başladığı irşat faaliyetini, dinî ilimlerin ve özellikle hadis ilminin öğretimine paralel olarak devam ettirmiştir. Vakıf sicillerinden onun Buhara'da hangâhının yanı sıra bir medreseyi de yönettiği, hangâhın oldukça zengin bir kütüphanesi bulunduğu anlaşılmaktadır (bk. Algar 2005).

düşünceye dalmışken bir grup insanın hem yürüyüp gittiklerini hem de “Bugün **Çeşme-i Eyyûb**⁶⁶’de garip bir topluluk ve insanı şaşırta bir kalabalık var.” diye konuştuklarını duydum. O grubun bu konuşması üzerine ben de o güzel ve kutlu menzile gittim. ⁶⁷هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ ayeti fehvasınca (şiir) tıpkı bir su gibi dilden akıyordu. O imarethanenin köşesinde, halvete çekilenlerin bulunduğu feyiz ve safa dolu kutsal tapınaklar gibi olan gönül zaviyesine benzeyen ve basiret sahibi kişilerin gözleri gibi parlak ve ışıklı göz gibi olan bir halvethane gözüme ilişti. O evde beş gün kaldım. Kaldığım süre içerisinde şu beş kasideyi kaleme aldım. [Burada **Vâsıfî**’nin **Kâtibî-i Nîşâbûrî**’nin “lâle” (s. 167-171), “nergis” (s. 171-174), “benefşe” (s. 175-178), “gonçe” (178-182) ve “gül” (s. 182-185) redifli kasidelerine “kaside” ve “gazel” başlıkları altında yazmış olduğu on adet nazireye yer verilmiştir.] Bu kaside ve gazellerden “lâle” redifli olanların matla beyitleri şu şekildedir:

Kaside

در این چمن چو ندید از وفا اثر لاله
پیاله را نهد بر زمین دگر لاله

Lale, bu çimenlikte vefadan (bir) eser görmeyince, bundan sonra kadehi yere bırakmaz.

Gazel

مگر که یافت ز خال لب خیر لاله
که دارد از تو چو من داغ بر جگر لاله

Meğer lale, senin dudağının beninden haber sahibi olduğu için, onun ciğerinde benim gibi senden dolayı yara oluşmuştur.

Fikir/düşünce dalgıçları, bu dizilmiş incileri fitrat⁶⁸ denizinin derinliklerinden beyan sahiline ulaştırdığında düşünce sarrafı, onu fikir miskabıyla/matkabıyla delmiş ve tahrir ipine dizmişti. O incileri, yüce

⁶⁶ Efsaneye göre, Buhârâ’da bulunan bir tepede Hz. Eyyûb’un su çıkardığı yer. O tepe günümüzde de mevcut olup kabristana dönüştürülmüştür. Hz. Eyyûb tarafından çıkarılan bu suyun, her çeşit yaraya iyi geldiği söylenmektedir. Yine ipek böcekçiliği yapanlar, özellikle böceklerin ipek ürettiği dönemlerde bu sudan alarak tırtılların üzerine serptikleri ifade edilmektedir (Ata 2018: 117-118).

⁶⁷ Sad suresi, ayet 42’den nakıs iktibas. Meali: “Orada yıkanıp içmekle şifa bulacağın bir su var.”

⁶⁸ Burada şiir yazma yeteneği kastediliyor.

mertebeli cenap **Hazret-i Hâce (Hâşimî)**'nin eşiğine/dergâhına saçma düşüncesi hatırıma geldi. O dergâha doğru yola çıktım. Yolda giderken, o cenabın yardımcılarında biri bana yetiştirdi ve: "Hâce, beş gündür endişeli bir şekilde sizin gelmenizi beklemektedir. Siz, hızınızı ne kadar artırırsanız, ulaşımınız o kadar kısa sürede olacaktır." dedi. Melik âşiyanlı o dergâh, ziyaret edildikten sonra o kasideler **Hâce Hâşimî**'ye takdim edildi. O Cenap Hazretlerinin durumu ve haletiruhiyesi değişti ve: "Şu beş gündür, her ne kadar bizim gayret ve çaba atmış, beyan meydanında cevelan etse de bu kasidelerden birinin makta beytine yeterli gelecek bir hüviyette olmadı. Hatta şairlerden hiç birisi bu işte yeterli/başarılı olamadı." buyurdu. Tam o sırada **Ubeydullah Han**'ın şehre teşrif ettikleri haberi geldi. Hâce'ye refakat ederek ben de o eşiğe kadar vardım ve o Hazretle hem sohbet etme imkânı elde ettim hem de iltifatına mazhar oldum. **Ubeydullah Han, Hâce**'ye: "**Mevlânâ Kâtibî**'nin kasidelerine nazire yazmak için hiç uğraştın mı?" diye sordu. Bunun üzerine **Hâce, Ubeydullah Han**'a: "**Cenâb-ı Mevlânâ Vâsıfî**, manalar gül bahçesinin güllerini, öyle bir toplamış ki biz, hayret dikenleri ve hasret çerçöpünden başka bir şey elde edemedik. Eğer **Kâtibî**, bu asırda/zamanda yaşamış olsaydı, ona olacak olan bendelik halkasını kendi kulağına takar ve hayranlık örtüsünü de kendi omuzuna atardı." dedi. **Ubeydullah Han, Hâce Hâşimî**'den **Vâsıfî**'nin yazmış olduğu o kasideleri istedi ve onları büyük bir ilgiyle dinledi. Akabinde: "Ansızın haset/kıskançlık damarlarımın harekete geçmesinden ben kendimi bir tuhaf hissediyorum. Bundan dolayı da korkuyorum/endişe ediyorum." dedi. Bunun üzerine **Hâce** de: "Bendenizde de aydı durum oluştu. Ancak bunun haset/kıskançlık olmadığı açıktır. Çünkü haset/kıskançlık, nimetin yok olmasını istemektir. Bu durum ise o kabilden değildir. Bu duruma, örfeye göre "reşk" ve "gayret" denir." dedi. Ondandı sonra Hazret-i Han şöyle buyurdu: "İşittiğimize göre **Mevlânâ Vâsıfî** güzel sesli bir hafızmış ve *Kur'ân-ı Kerim*'i çok hoş/güzel okurmuş. Bir aşr-ı şerif okurlar mı acaba?". Ben (yani **Vâsıfî**) aşr-ı şerifi okumaya başlayınca **Ubeydullah Han** benim tilavetimden çok etkilendi, hafif bir şekilde titredi ve sessiz bir şekilde dinledi. Tilavet bitince şöyle buyurdular:

یا رب از حفظ تو یا حسن کلامت گویم

ای تو مجموعہ خوبی ز کدامت گویم

Aman Tanrım! Senin hıfzetmenden mi yoksa kelamının güzelliğinden mi söyleyeyim. Ey güzelliklerin tamamını toplayan sen! Senin hangi güzelliklerinden bahsedeyim.

Kırâat ilminden bir şey okuyup okumadığımı sordular. Ben de ona: “Küçük yaşlarda iken **Şâtıbî**’nin birkaç beytini okumuştum.” dedim. Bunun üzerine **Ubeydullah Han**, bana: “Biz, **Mevlânâ Yârmuhammed-i Türkistânî**⁶⁹’nin huzurunda **Şâtıbî**⁷⁰’yi okuduk. Mevlevî, kırâat ilminde dönemin **Nâfi**⁷¹’i ve **Âsım**⁷²’i idi. Sizle biz, eğer bu derste ortak olursak/dersi birlikte okursak uygun olur.” dedi. Kendi eliyle istinsah

⁶⁹ Ubeydullah Han’ın hocasıdır. Asıl adı Kemâleddîn *Yâr Muhammed* b. *Mevlânâ* es-Semerkandî’dir. Ubeydullah Han, onun kıraat ilmine dair Farsça eserini, *Tercüme-i Kavâidü’l-Kur’ân ve Fevâidü’l-furkân* adıyla Türk halkının faydalanması için Türkçeye tercüme etmiştir (Yücel 2012: 23).

⁷⁰ Asıl adı Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtıbî el-Gırnâtî (öl. 790/1388) olup Arap kökenli ailesi Şâtıbeli olduğu için Şâtıbî nisbesiyle anılmıştır. Endülüslü olup tanınmış Mâlikî fakihlerindedir. Aynı zamanda önemli dil âlimlerinden olup el-Muvâfakât adlı eseriyle tanınmıştır (bk. er-Reysûnî vd. 2010).

⁷¹ Asıl adı Ebû Ruveym Nâfi’ b. Abdurrahmân b. Ebî Nuaym el-Medenî (öl. 169/785) **olup** kırâat-i seb’a imamlarından. Meşhur kıraat imamlarından Ebû Ca’fer el-Kârî, Abdurrahmân b. Hürmüz el-A’rec, Şeybe b. Nisâh, Yezîd b. Rûmân, Müslim b. Cüde b. Mevlâ İbn Ömer’den ders almıştır. Ayrıca Medîne’de muhtesip olarak görev yapan Nâfi’, hadisle de meşgul olmuş ve Abdurrahmân b. Hürmüz el-A’rec, Âmir b. Abdullah b. Zübeyr, Abdurrahmân b. Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir ve Nâfi’ Mevlâ İbn Ömer gibi isimlerden rivayette bulunmuştur. Kıraat ilminde Mâlik b. Enes, İsmâil b. Ca’fer el-Ensârî, İbn Verdân, İbn Cemmâz, Kâlûn ve Verş onun önde gelen talebelerindedir. Kıraat alanında hüccet kabul edilen Nâfi’, hocaları Ebû Ca’fer el-Kârî ve Şeybe b. Nisâh gibi tâbiiler hayatta iken Medîne Mescidi’nde Kur’ân okumaya ve okutmaya başlamış, yetmiş yılı aşkın bir süre bu ilmi tedris ile meşgul olmuştur (bk. Altıkulaç 2006).

⁷² Asıl adı Ebû Bekr Âsım b. Ebi’n-Necûd Behdele el-Esedî el-Kûfî olan Âsım b. Behdele (öl. 127/745), olup yedi kıraat imamından biridir, ayrıca tâbiîdendir. Kıraat ilminde temayüz eden Âsım; çok güzel sesi ve tilâvetiyle dikkat çekti. Hz. Osmân’ın Kûfe’ye gönderdiği resmî mushafa göre Kur’ân öğretmekle görevlendirilen Ebû Abdurrahman es-Sülemî’den Alî b. Ebû Tâlib’in kıraatini, Zir b. Hubeş el-Esedî’den de İbn Mes’ûd’un kıraatini öğrendi. Yine bu iki hocasından ve Ebû Vâil, Mus’ab b. Sa’d b. Ebû Vakkâs gibi tâbiî neslinin ileri gelenlerinden hadis rivayet etti. Ebû Abdurrahmân es-Sülemî’nin vefatı üzerine kıraat hocası olarak onun yerini almıştır. Ebû Bekir b. Ayyâş, Hafs b. Süleymân, Süleymân el-A’mes, Halîl b. Ahmed, kırâat-i seb’a imamlarından olan Ebû Amr b. Alâ ve Hamza ez-Zeyyât kendisinden bu ilimde faydalanmışlardır. İbn Hacer el-Heytemî, Ebû Hanîfe’nin de kıraat ilmini Âsım’dan öğrendiğini zikretmektedir (bk. Sarı 1991).

ettiği **Şâtibî**'nin kitabını, bu fakire/Vâsıfî'ye verdi. Ayrıca 500 Ubeydî parası, uygun giyim kuşam ile eyerli ve dizginli bir at bağışladı. Bundan sonra, Han'ın nusret nişanlı sancağı ve Hakan'ın felek gibi yüce bayrağı **Karşı Yaylası**'na doğru yöneldi. **Cenâb-ı Hâce**, bu hakire/Vâsıfî'ye şöyle buyurdu: "**Ubeydullah Han**'ın hükmü şöyleydi ki şahın maiyetinin saadet ile dönüşüne ve uzun ömürlü devlet sancağının avdetine kadar bu fakirin hüznler evinin yardımcılarının karargâhında bulunacaksınız." Şüphesiz arş gibi yüce olan o asitanede/eşikte, mutlu bir şekilde ikamet ettim. Her gün **Buhârâ**'nın fazıl ve şairleri bir araya gelerek toplandılar ve bana hizmette bulundular. Böylece birlikte yüce eşikte saadet şerefine ulaştılar. O Hazret'in âdeti şu idi ki, her gün ortaya bir şiir atar/koyar, daha sonra şairleri, o şiire nazire yazmaları için görevlendirirdi. Daha sonra şöyle buyururlardı: "Şairlik tabiatını tembel bırakmamak lazım, bilakis onun meşgul edilmesi gereklidir. Çünkü tembellik, şairlik fitratının gevşekliğine/uyuşukluğuna, ayrıca zihnin tembelliğine sebep olur." Akabinde söylediler ki: "**Hüsrev-i Dihlevî, Hazret-i Mahdûmî (Molla Câmi), Mevlânâ Kâtibî** ve başkalarının gazellerinden yüze yakın gazel seçildi. O zaman yâranlardan o gazelleri okuyup incelemelerinin istendiği hatırlandı." Mecliste bulunanlar, ellerini göğüslerine ve parmaklarını gözlerine koyarak yani baş üstüne diyerek o gazelleri istediler ve yazdılar. Her gün bir gazel yazılmasına ve **Cenâb-ı Hâce**'ye takdim edilmesine karar verildi. **Hâce**'nin yakınlarından/dostlarından bazıları benim yanına gelip şöyle dediler: "**Hâce**'nin böyle yapmaktan amacı, sizi imtihan etmektir." Bu gazeller, bu fakirin gönlüne doğmuş fikirlerinden oluşmuş ve yazılmıştır. [Burada Vâsıfî tarafından kaleme alınan 37'si Farsça, 2'si Türkçe olmak üzere toplam 39 gazele yer verilmiştir (s. 188-211)]. Bu gazellerden Türkçe olanlarından biri şu şekildedir (Eraslan 2019: 770-771'den):

غزل

بزم وصلینکدین منیک دیک راز ومهجور اولسون

جام هجران جرعه سیدین زار و محمور اولسون

کنج دور مهرینک انکا بر منزل ویران کیراک

بو بوزولغان کونکلومیز عشقینک دا معمور اولسون

چرخ اهل فضل نى توفراق بيبلا يکسان قیلور
فضل برله هیچ کیشی عالمددا مشهور اولسون

مدعى قویماس منى بر لحظه غم سز وه نیتای
یا رب اول انصاف سز عالمددا مسرور اولسون

واصفی قورقوب رقیب دین قالدى سرودین یراق
اولکچی یا رب کیشی درکاه دین دور اولسو

Gazel

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Bezm-i vaslıhdın minin dik râz u mehcûr olmasun
Câm-ı hicrân cür'asıdın zâr⁷³ u mahmûr olmasun

Gencdür mihriñ arja bir menzil-i vîrân kirek
Bu bozulgan köñlümüz 'ışkıñda ma'mûr olmasun

Çarh ehl-i fazlnı tofrac bile yeksân kılır
Fazl birle hiç kişi 'âlemde meşhûr olmasun

Müdde'î koymas mini bir lahza gamsız veh nitey
Yâ Rab ol insâfsız 'âlemde mesrûr olmasun

Vâsîfî korkup rakıbdin kaldı servdin yırac
Ol kibi yâ Rab kişi dergâhdın dîr olmasun

Kimse benim gibi vuslat meclisinden kenarda kalmış ve unutulmuş olmasın. Kimse benim gibi hicran kadehinin bir yudumunu içmekle sarhoş olmasın.

Senin sevgin bir hazinedir, ona yıkık dökük bir yer gerek. Bu altüst/harap olmuş gönlümüz, onun aşkı yolunda/aşkından dolayı bayındır olmasın.

Faziletiyle bu dünyada hiç kimse meşhur olmayagörsün. Felek, fazilet sahiplerini yerle bir eder.

⁷³ Metinde bu kelime "râz" şeklinde yer almaktadır; ancak metnin bütünündeki anlam gereği "zâr" olarak yazılması uygun görülmüştür.

Rakip, beni bir an olsun gamsız bırakmaz, ama n'eyleyim/yapacak bir şey yok! Ey Rabbim! O acımasız rakip, bu dünyada mutlu olmasın.

Vâsîfî, rakipten korktuğu için selvi boylu yârinden irak düştü. Ey Rabbim! Onun (Vâsîfî) gibi kimse (sevgilinin) eşliğinden uzak olmasın.

Mevlânâ Na'îm-i Nîşâbûrî'nin Hâce Hâşimî'nin Meclisini Teşrihi

Bir gün **Hazret-i Şeyhülislam Hâce Hâşimî'nin** tertip ettiği mecliste, **Buhârâ'nun** meşhur şairlerinden bir kısmı da bulunmaktaydı. **Mevlânâ Na'îm-i Nîşâbûrî**, **Karşî Yaylası'ndan** gelerek **Hâce Hâşimî'nin** yüce huzurlarına teşrif etti. **Hâce Hâşimî**, onu büyük bir saygı ve hürmetle karşıladı ve ona gerekli izzet ve ikramda bulundu. Onunla biraz sohbet ettikten sonra **Hâce Hâşimî**, **Na'îm-i Nîşâbûrî'ye**: “Bugün Horâsân mülkünde sühanverlik/şairlik meydanının binicisi ve faziletlilik meydanının koruyucusu kimdir?” diye sordu. Bunun üzerine **Na'îm-i Nîşâbûrî**, **Hâce Hâşimî'ye**: “Horâsân'ın en büyük şairi, şiirlerinde **Ünsî** mahlasını kullanan ve kaside söyleyen **Mîr Hâc**⁷⁴’dır. Kaside söyleyenlerinin tamamı, onun önünde/huzurunda ellerini göğüslerinin üzerine koyarak ona büyük saygı gösterip hürmette bulunurlar. Ancak buna rağmen o, kendisini onların huzurunda en hakir öğrencilerden biri olarak kabul eder.” dedi. **Hâce Hâşimî**, **Na'îm-i Nîşâbûrî'ye**: “Onun şiirlerinden ezberinizde olanlar var mı?” diye sordu. O da **Hâce Hâşimî'ye**; “**Hüsrev-i Dihlevî'nin** on parlak/güzel gazeline söylemiş olduğu cevap/nazire ezberimdedir.” dedi. **Na'îm-i Nîşâbûrî'nin** o gazelleri okuması üzerine onları dinleyen yâran, gazellerin çok güzel olduğunu hep birlikte bağırarak dile getirdiler. Daha sonra **Hâce Hâşimî**, **Na'îm-i Nîşâbûrî'ye**: “Bizim yâranımız kırk gündür şiir yazmaktadırlar. Yazdıkları şiirleri tamamladılar. Yazılan bu şiirler arasında **Hüsrev-i Dihlevî'nin** o gazelleri de bulunmaktadır.” dedi. **Hüsrev-i Dihlevî'nin** o şiirlerinin her birine **Vâsîfî** birer nazire yazmıştır. [Burada **Hüsrevî**

⁷⁴ Asıl adı Seyyid Kutbuddîn Hüseyin olup Mîr Hâc diye tanınmıştır. Şiirlerinde Ünsî mahlasını kullanmıştır. Horâsân'da bulunan Nîşâbûr'a bağlı Cünâbid kasabasında doğmuştur. Seyyid olup güzel tabiatlı ve ahlak sahibi bir kişidir. Aklî ve naklî ilimlere vakıftır. Daha çok kaside söylemiştir. Özellikle Hz. Peygamber ve âl-i Resûl ile ilgili kasideleriyle tanınmıştır. Ancak gazelleri de bulunmaktadır (Nevâyî 2001: I/91, II/409; Alî Şîr Nevâî 1323: 66, 240; Hayyâmpûr 1372: I/101).

Dihlevî'nin on gazeli ile bunlara **Ünsî** ile **Vâsîfî** tarafından yazılan nazirelere yer verilmiştir (bk. 212-233).]

Hüsrev-i Dihlevî'nin ve ona nazire yazan Ünsî ile Vâsîfî'nin şiirlerinden birinin matla beyitleri şu şekildedir:

Hüsrev-i Dihlevî

من بحر تو به دیده و دل خانه ساخته

وز من تو خویش را چه بیگانه ساخته

Ben senin için gözümü ve gönlümü eve çevirdim. Sen, benden niçin kendini bigâne kılıyorsun.

Ünsî

چشمم که بی تو گریه اش افسانه ساخته

در رهگذار سیل فنا خانه ساخته

Gözüm sensiz (akıttığı) gözyaşını efsane kıldı. Fena/yok kılma selinin güzergâhında (bir) ev yaptı.

Vâsîfî

با سگ مرا حبیب چو همخانه ساخته

این غم رقیب را سگ دیوانه ساخته

Sevgili beni köpek ile ev arkadaşı yaptı. Bu gam/aşk, rakibi divane köpek yaptı.

Sonuç

Tercümesi verilen metin, hem Türkistân'da tertip edilen meclisleri yansıtması hem de Türkistân'daki sosyal ve kültürel hayata dair bazı bilgileri ihtiva etmesi bakımından önemlidir. Yukarıda tercümesi verilen bölümden şu sonuçlar çıkarılmaktadır:

Edebî meclisler, bazen havuz kenarında bazen de belli bir sanatla iştigal eden sanatkârların dükkânlarında oluşturulmaktadır. Bu tip yerler, dönemin önde gelen şairleri ile fazilet sahiplerinin bir araya gelip toplandıkları mekânlar olarak dikkat çekmektedir. Nisbesinden cilt sanatıyla uğraştığı anlaşılan Mollâ-zâde-i Mücellid'in dükkânı bu tip mekânlardan biri olarak dikkat çekmektedir. Tertip edilen bu meclislere, dönemin önde gelen âlim, şair ve eşrafı ile tertip edenin bazı dostları katılmaktadır. Nitekim Mollâ-zâde-i Mücellid'in dükkânında bir araya gelenler arasında Mevlânâ Melâlî, Vâsîfî-i Herâtî, Mevlânâ Emânî-i Horasanî, Mevlânâ Mahvî, Mevlânâ Nâdirî-

i Semerkandî, Mevlânâ Şühûdî-i Semerkandî, Mevlânâ Dihekî, Mevlânâ Safâ, Mevlânâ Nûrî-i Nîşâbûrî ve Mevlânâ İmâmî yer almaktadır. Ayrıca meclisin düzenlendiği şehrin dışından gelen bazı kişiler de bu meclislere katılmaktadırlar. Bu meclislerde; samimi bir ortam oluşturulmakta, edebî ve ilmî sohbet edimekte, şairler tarafından daha önce yazılmış olan ya da irticalen söylenen şiirler okunmakta, bazı şairlerin şiirlerine nazireler söylenmekte, bazen meclisi tertip edenin buyruğuyla belirtilen şâirin şiirine cevap yazılmakta, gündeme gelen bir konu veya vuku olan bir durum ile ilgili ya kendi ya da diğer şairlerin şiirleri dile getirilmekte ve kendi aralarında şakalar yapılmaktadır. Hatta bu meclislerde, meclise katılan şairlerin şiirdeki yetenek ve becerisinin belirlenmesi amacıyla şairler, sınava tabi tutulmakta ve onlara şiir ya da herhangi bir şiire nazire yazdırılmaktadır. Sipariş olarak verilen şiirlerin, belli bir zaman diliminde yazılması da istenmektedir. Ayrıca şairler; buldukları coğrafi yerde gerçekleşen doğa olayları, sevdikleri kişi/ler, ismini soranlara ismi, aralarında husumet ve ihtilaf bulunanlar birbirleri hakkında araştırıp öğrendikleri kusur ve ayıpları ve çeşitli mimari yapıların tamamlanmasıyla ilgili şiirler de kaleme almaktadırlar. Yazılan bu şiirler, bazen belli bir mekânın kapı kanatlarına asılmaktadır.

Meşhur bir esere ulaşmak için yörenin önde gelen kişilerinden yardım istenmektedir. *Hâşiye-i Metâlî*, Şâtibî'nin eserleri ve Kâtibî-i Nîşâbûrî'nin *Külliyatı* o dönemde okunan eserlerdendir.

Ayrıca dönemin fazilet sahipleri, öğrencileri vesairenin meyhanelere gittikleri, onların burada omuz omuza vererek oturdukları görülmektedir. Meyhaneye gidenler, şarap için hürkalarını bile rehin olarak vermektedirler. Meyhanedeki sâkiler, bellerine siyah bir futa/kuşak bağlamakta ve başlarına da kırmızı bir takke urunmaktadır/giymektedir. Üzerlerindeki hicab/örtü ise yırtıktır. Sâkiler, bir taraftan şarap süzerken diğer taraftan da ortada kadeh dolaştırarak şarap dağıtmaktadırlar.

Âlimler, sanatkârlar ve şairler, sultanlar ya da üst düzey devlet erkânı tarafından büyük bir saygı ve hürmetle karşılanmakta, onlara çeşitli izzet, ikram ve ihsanlarda bulunmaktadır. Bu meclislerde, yaptığı çalışmalar beğenilip takdir edilen şair ve ediplere çeşitli ödüllerin verilmesi de dikkat çekmektedir.

Karşıdaki kişinin hem buyruğunun kabul edildiğini göstermek hem de ona saygı gösterilip tazimde bulunulduğunu ifade etmek için elin göğse, parmağın ise göze konulduğu bir hareket yapılmaktadır.

Devam edecek...

Kaynakça

AKA, İsmail (2010), “Şâhruh”, *TDV İA*, 38, 293-295.

ALGAR, Hamid (2005), “Muhammed Pârsâ”, *TDV İA*, 30, 563-565.

ALÎ ŞÎR NEVÂÎ (1323), *Tercume-i Mecâlisü'n-nefâis: Mecâlisü'n-nefâis, Der Tezkire-i Şu'arâ-i Karn-i Nohum Hicrî*, Te'lîf: Mîr Nizâmuddîn Alî Şîr Nevâî, (be-Sa'y u İhtimâm-i Alî Asgar Hikmet), Tehrân [Bu eserin 1-178. sayfaları Fahri-yi Heratî'nin, 179-409. sayfaları ise Kazvî'nin Mecâlisü'n-nefâis tercümesini kapsamaktadır.].

ALTIKULAÇ, Tayyar (2006), “Nâfi' b. Abdurrahman”, *TDV İA*, 36, 287-289.

AMÎD, Hasan (1362), *Ferheng-i Amîd*, Tehrân.

ATA, Emine Nur (2018), *Türk Dünyası Efsanelerinde “Su Çıkarma” Motifi Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.

ATEŞ, Ahmed (1968), *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I*, İstanbul.

AYDINLI, Osman (2009), “Semerkand”, *TDV İA*, 36, 481-484.

BÂBÜR (2006); *Baburnâme (Vekayi) Gazi Zahîreddin Muhammed Babur*, Doğu Türkçesinden çeviren: Reşit Rahmeti Arat, Önsöz ve Tarihi Özet: Y. Hikmet Baydur, İstanbul: Kabcacı.

ÇETİN, Osman (1998), “Horasan”, *TDV İA*, 18, 234-241.

DEHHUDÂ, Ali Ekber (1373), *Lugat-nâme*, (14 cilt), Tehrân: Muessese-i İntişârât-i Çâp-i Dânişgâh-i Tehrân.

DURMUŞ, İsmail (2000), “İsferâyînî, İsmüddîn”, *TDV İA*, 22, 516-517.

ENVERÎ, Hasan (1382), *Ferheng-i Bozurg-i Sohen*, 8 c., Çâp-i devvom, Tehrân.

ERASLAN, Saniye (2019), “Türkistanlı Bir Şair: Vâsıfî ve Türkçe Şiirleri”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 23, 758-774.

Er-REYSÛNÎ, Ahmed – Ali Hakan Çavuşoğlu (2010), “Şâtibî, İbrâhîm b. Mûsâ”, *TDV İA*, 38, 373-375.

- ESHENKULOVA, Kishimjan (2001), *Timurlular Devrinde Medrese Eğitimi ve Ulûm el-Evâ'il [Matematik, Astronomi ve Tıp]*, Yüksek lisans tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- FARMANİ, Naqibullah (2019), *İslam Medeniyetinde Herat: İlmî ve Kültürel Açıdan*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- HAYYÂMPÛR, Doktor A. (1372), *Ferheng-i Suhanverân*, 2 c., Tehrân: Çâphâne-i Fecr-i İslâm.
- KANAR, Mehmet (2016), *Büyük Türkçe-Farsça Sözlük*, İstanbul: Say Yayınları.
- KARTAL, Ahmet (2019), "Klasik Türk Şiirinde "Misk"", *Osmanlı Edebî Metinlerinin Anlam Dünyası Sempozyumu 12-13 Mayıs 2017. Bilecik Bildiri Kitabı*, hzr. Mehmet Özdemir, Bilecik, s. 9-44.
- KARTAL, Ahmet (2003), "Alî Şîr Nevâî'nin Farsça Şiirleri", *Bilig*, 26, 147-180.
- KARTAL, Ahmet (2003), *Hakîkate Düşen Gölge: Türk-Fars Edebî İlişkileri*, 2. baskı, İstanbul: Doğukütüphanesi.
- KARTAL, Ahmet (2019a), "Baykara Meclisinden Yansımalar: -Edebî Meclisler 3-", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 23, s. 610-668.
- KÂTİB ÇELEBİ (2013), *Cihan-nüma*, 2 c., ed. Said Öztürk, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Merkezi.
- KILAVUZ, Ahmet Saim (2013), "Zeynelabidin", *TDV İA*, 44, 365-366.
- KUTLUER, İlhan (1993), "Câlinûs" mad., *TDV İA*, 7, 32-34.
- MU'İN, Muhammed (1371), *Ferheng-i Fârsî*, Şeş cild, Çâp-i heştum, Tehrân: Çâphâne-i Sipih.
- MÜSTAKİMZÂDE, Müstakimzâde Süleymân Sa'deddîn Efendi (2014), *Tuhfe-i Hattâtîn*, hzr. Mustafa Koç, İstanbul: Klasik.
- NEVÂYÎ, Alî Şîr Nevâyî (1996), *Muhâkemetü'l-lügatayn [İki Dilin Muhakemesi]*, Haz. F. Sema Barutçu Özönder), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- NEVÂYÎ, Alî Şîr Nevâyî (2001), *Mecâlisü'n-nefâyis I (Giriş ve Metin), II (Çeviri ve Notlar)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- OKUMUŞ, Ömer (1993), "Câmî, Abdurrahman", *TDV İA*, 7, 94-99.
- SARI, Mehmet Ali (1991), "Âsım b. Behdele", *TDV İA*, 3, 475-476.
- STEİNGASS, F. (1975), *Persian-English Dictionary*, Beirut: Librairie du Liban.
- ŞEMSEDDİN SÂMÎ (1996), *Kâmûsu'l-a'lâm*, tıpkıbasım, 1-6, Ankara: Kaşgar Neşriyat.

- ŞÜKÛN, Ziya (1984), *Farsça-Türkçe Lûgat, Gencîne-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ*, 1-3, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- TAKA, Muhlis (2021), *Timurlular Devrinde Semerkand*, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- TÜRKOĞLU, İsmail (2010), “Şeybânî Han”, *TDV İA*, 39, 43-45.
- UNAT, Yavuz (2012), “Uluğ Bey” mad., *TDV İA*, 42, 127-129.
- UYDU YÜCEL, Mualla (2012), “Ubeydullah Han”, *TDV İA*, 42, 22-23.
- VANLIOĞLU, Mehmet (2002), “Kâtibî, Şemseddin”, *TDV İA*, 25, 42.
- VANLIOĞLU, Mehmet – Mehmet Atalay (1994), *Edebiyat Lügati*, Erzurum: Atatürk Üni. Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- VÂSİFÎ, Zeynüddîn Mahmûd-ı Vâsîfî (1349), *Bedâyi’u’l-vekâyi’*, (nşr. A. Boldirev), Cild-i evvel, Çâp-i divvom, Çâphâne-i zer.
- YILDIRIM, Nimet (2001), *Fars Edebiyatında Kaynaklar*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Yüce Kur’an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli* (2016), hzr. Abdulkadir Şener-M. Cemal Sofuoğlu-Mustafa Yıldırım, İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

<https://kuran.diyinet.gov.tr/tefsir>